

Lunds universitet
Historiska institutionen

HIS204 - Magisterkurs
Höstterminen 2004

Handledare: Harald Gustafsson

Seminarieledare: Kristian Gerner

Seminarierummet äger rum den 19:e januari 2005, kl. 16.15 i Blå rummet

Skandinavismen bland icke-eliten i Sverige vid 1800-talets mitt

Magnus Elgenstierna Weide

INNEHÅLL

1.0 Inledning	3
1.1 Bakgrund	4
1.2 Forskningsläge	8
1.3 Syfte och problemställning	10
1.4 Material	11
1.5 Metod	13
1.6 Teori	15
2.0 De frivilliga	18
2.1 Förhållanden för de frivilliga	18
2.2 Ur en statistik synvinkel	20
2.3 Några soldater i djupstudie	21
2.4 Sammanfattning	24
3.0 Insamlingarna	27
3.1 Uppropen	27
3.2 Änkor och barn efter fallna danska krigare	29
3.3 Uppsala studentkårs insamling	32
3.4 Dannebrogrosor och några andra insamlingar	33
3.5 Sammanfattning	35
4.0 Opinionsyttringarna	37
4.1 Den stridslystne Trelleborgaren och hans dragon	37
4.2 Slagsmålen som inte blev av	38
4.3 Skytts härads bönder	39
4.4 Skandinaviska föreningar och bildningssamfund	40
4.5 Bokreklam	41
4.6 Effekten av breven hem	42
4.7 Sammanfattning	44
5.0 Avslutning	45
5.1 Teoretisk anknytning	46
5.2 Slutsatser	47
5.3 Epilog	48
6.0 Referenser	50
6.1 Källor	50
6.2 Litteratur	50
6.3 Internetkällor	52

Omslagsbild: Minnesmedalj från 1850 till de skandinaviska frivilliga i treårskriget graverad av Peter Pedersen efter en förlaga av målaren Constantin Hansen. Medaljen föreställer den gamla vikingatida gudaväktaren Heimdal med Gjallarhornet ståendes på Bifrost och (sannolikt) tuppen Gyllenkamme. Baksidan föreställer ett vikingaskepp i vars mast de norska och svenska riksvapnen är upphängda med texten ”og børen blåser dennem ind for Danmark” (översatt: ”och medvinden blåser dem in till Danmark”). Medaljen är typisk för den vikingavurm som fanns i dikter och konstverk med skandinavistisk prägel. (Bilden är tagen från www.milhist.dk och texten baseras på Hoff, 1949).

1.0 Inledning

I början av 1800-talet, när upplysningens tankar hade försvagat de traditionella lojaliteternas och religionens roll utvecklades nationalromantiken och ett sökande efter det nationella folkets historia påbörjades. Man sökte inte längre sitt ursprung hos Magog och Noaks ättlingar utan hos folkets hedniska förfäder.¹ På vissa håll fann och konstruerade de en särart från de övriga folken i den stat där de levde, såsom i den ungerska delen av det Habsburgska imperiet. I det som idag är Tyskland och Italien fann och konstruerades, istället för särande, gemensamma identiteter som var så starka att de, tillsammans med fördelaktiga omständigheter, kunde ena flera stater under den nationella identiteten.

Det var dock inte alla av dessa identitetsbyggnader som lyckades med konsten att ena flera stater eller bryta ut sin nation från den staten där den befann sig. Det var inte ens alla inom dessa rörelser som aspirerade på att skapa en gemensam stat eller bryta ut sin region ur staten. I östra Europa kom panslavismen att försöka åskådliggöra en gemensam kultur bland de nationer som hade slaviska språk. Här i Norden hade vi (och har kanske fortfarande) skandinavismen som pekade på likheterna mellan de nordiska/skandinaviska folkens kultur, språk och historia. Ingen av dessa två rörelser lyckades skapa en enad stat, däremot en viss känsla av samhörighet.

Genom att följa lingvisternas tolkningar om olika språks härstamning och forskning om olika språkgrupper hittade forskare i under 1800-talet germanska, latinska och slaviska språkgrupper varunder man kunde finna olika variationer såsom den skandinaviska språkgruppen som återfinns under den germanska. Något skämtsamt sägs det ibland att ett språk är en dialekt med en armé och en flotta och i många fall är gränsen tunn mellan dialekt och språk. I Sverige, Norge och Danmark kan man fråga sig om inte de skandinaviska språken inte bara är dialekter av samma språk eftersom de till större delen förstås över gränserna, de har i alla fall samma ursprung.

Nationalromantiker och tänkare som Fichte och Herder anammade språket som det styrande för vilken nationalitet en person har och de tänkte sig en särskild folksjäl som utgick från språket.² Historiker och andra intellektuella tog nu över och försökte finna folkets identitet och gemensamma historia under dessa språkgrupper. Skandinavisterna fann en gemensam historisk punkt under vikingatiden då de tre skandinaviska rikena delade religion, alfabet (runor) och till större del språk. Visserligen var Norden redan då uppdelat i tre kungarikar: Norge, Danmark och Sverige men man försökte se den gemensamma kulturella och särskilt den språkliga gemenskapen.³ I sökandet efter fler gemensamheter för de

¹ Det är 1600-talsmannen Rudbeck som i sitt verk *Atlantica* menade att Magog, Jafets son, var svenskarnas urfader.

² Breuilly, John, 1994. "The Sources of Nationalist Ideology" s.103-112 i Hutchinson John; Smith, Anthony D (red). *Nationalism*. Oxford: Oxford University Press. s. 107; Hutchinson John; Smith, Anthony D (red), 1994. *Nationalism*. Oxford: Oxford University Press. s. 47; Nairn, Tom, 1994. "The Maladies of Development" s. 70-75 i Hutchinson John; Smith, Anthony D (red). *Nationalism*. Oxford: Oxford University Press. s. 72.

³ Ibland brukar man även sära mellan Götalands krona och Svealands krona under vikingatiden men för enkelhetens skull tar jag inte upp den diskussionen här.

skandinaviska folken kom man även att se tillbaka på Kalmarunionens tid och även senare i historien sökte de skandinavistiska tendenser. Om man tar fram källsamlingen *Handlingar rörande Skandinaviens historia* och letar i registret på ordet Skandinavism finner man skrivelser där (som jag förstår det) en lundabiskop på 1500-talet uttrycker, något som på 1800-talet tolkades som skandinavistiska tankar, när biskopen skriver om svenskar och danskar att ”wij ære alle eth twngomaall”.⁴

I denna uppsats kommer jag att undersöka hur skandinavismen utvecklades under mitten av 1800-talet och framför allt hur mycket dess idéer trängde ner till de personer som inte fanns i samhällets elitskikt och de mindre bemedlade människorna i samhället. Jag kommer att använda framför allt tidningsmaterial som till huvuddelen härstammar från 1848 för att kunna se om det fanns någon skandinavistisk sympati bland dessa *lägre* befolkningsgrupper.

1.1 Bakgrund

Mycket generaliserat brukar man tala om skandinavismens upptakt i och med den svenske nationalskalden Esaias Tegnér's lagerkranskröning av sin danske dito Adam Oehlenschläger i Lunds domkyrka 1829. Tegnér läste där en dikt till Oehlenschläger med de sedermera berömda orden att: ”Söndringens tid är förbi (och hon borde ej funnits i andens fria, oändliga värld)”.⁵ De moderna romantiska tankarna om en förening mellan Sverige, Norge och Danmark, som många av skandinavisterna stod för, hade dock uppkommit redan tidigare. Exempelvis hade den svenska tidningen *Minerva*, under slutet av 1700-talet, uttalat att varje ”skandinav” måste känna stor glädje över den gemenskap som visades under Gustav III:s besök i Köpenhamn 1787.⁶ År 1808, under Napoleonkrigen, då Danmark förklarade krig mot Sverige använde Danmark sig av spektakulära propagandamedel som att släppa flygblad över Skåne som förordade en förening av Nordens tre riken med hjälp av luftballong.⁷ I samband med att Gustav III:s son, och sedermera Sveriges kung Gustav IV Adolf avsätts 1809, blev det slut på kriget och den danske prinsen Christian August förordade att den danske kungen Fredrik VI:e skulle bli svensk tronföljare. Detta lyckades Christian August inte med, utan han blev själv vald till svensk tronföljare och skulle ha burit namnet Carl August om han tillträtt, men istället avled han tragiskt efter att ha fallit av en häst i Kvidinge i Skåne. Den franske f.d. fältmarskalken Bernadotte blev istället vald till svensk tronföljare och Sverige fick Norge i utbyte mot Finland i de stundande förhandlingarna i efterdyningarna av Napoleonkrigen.

På den kulturella arenan hade det år 1796 bildats ett skandinaviskt litteratursällskap och i Götiska förbundet, som bildades i Sverige 1811, fann man banden med danskar och norrmän i den vikingatida gemenskapen i språk, kultur och reli-

⁴ *Handlingar rörande Skandinaviens historia* band 19, 1921. Stockholm: A.Wibergs förlag. s.137.

⁵ *Öresundstid 1800-talet* <http://www.oresundstid.dk/dansk/svensk/oresundstid/arkiv/tekst/1800-tallet.htm>.

⁶ Ibid.

⁷ Hemstad, Ruth, 2004. ”Nordisk samklang med politiske dissonanser. Skandinavisme og skandinavistisk samarbeid på 1800-tallet” s.187-229 i Engman, Max; Sandström, Åke, 2004. *Det nya nordens efter Napoleon, 25:e Nordiska historikermötet*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International. s. 202.

gion, något som skulle bli ett av skandinavismens viktigaste teman.⁸ När H.C. Andersen 1839 skrev sången ”Vi er et Folk, vi kaldes Skandinaver” hade den litterära och högkulturella skandinavismen blivit utbredd i liberala intellektuella kretsar.⁹ Samma år grundade Fredrik Barfod tillsammans med andra danska intellektuella som till exempel Grundtvig och Orla Lehmann tidskriften *Brage och Idun* som spelade en roll som skandinavistiskt ideologiskt organ.¹⁰ Barfod presenterade också år 1842 den dikt som kanske bäst illustrerar den skandinavistiska ideologin rörande Sveriges, Norges och Danmarks folk:

Tredelt er Nordens stamme
Men roden er dog én,
og kronens løvtag samler
til sidst hver stammes gren!¹¹

Med andra ord: vi kommer från ett och samma folk men har blivit uppdelade på vägen – så nu är det dags att enas igen! Skandinavismen erkände att svenskar, norrmän och danskar (och ibland även finnar) var olika folk idag men dessa identiteter var, eller borde vara, underställda den skandinaviska identiteten.

Dikten av Barfod lästes under studentmötet i Köpenhamn 1842. Dessa nordiska studentmöten (ofta mer dansk-svenska med ett mindre norskt bidrag) var någonting som startade den kalla vintern 1838, då Öresund var täckt av tjock is och 200 lundastudenter (av de runt 400 vid universitetet) bestämde sig för att gå över till Köpenhamn och hälsa på sina kollegor.¹² De köpenhamnska studenterna hade samma idé och tågade också ut på isen. De möttes ute på isen och efter detta kom det att hållas flera stora studentmöten, även pådrivet av vissa av lärarna. Två av de mest uppmärksammade studentmötena hölls i Uppsala 1843 och i Köpenhamn 1845. Studentskandinavismen hade en roll som pådrivare för skandinavismen, om än ibland lite väl radikal, och studenterna såg sig gärna som talesmän för ideologin. Det var inte bara studenter som gick och åkte släde över sundet under vintern 1838 utan stadsbor från Helsingborg och Malmö (och möjligtvis även allmoge) passade också på att hälsa på i Köpenhamn och Helsingör.¹³ Ångbåtsförbindelserna över sundet hade uppstått i slutet på 1820-talet och sedan bara ökat. Detta hjälpte säkert till för att öka utbytet över sundet och från 3333 personer år 1838 hade antalet resande ökat till 13102 år 1847 (endast på förbindelsen Malmö-Köpenhamn på en tid då Malmö hade runt 11000 invånare).¹⁴

I den statliga maktens boningar var ändå de skandinavistiska tankarna mindre välkomna och det konservativa etablissemanget hade länge mycket svårt för skandinavismen, precis de hade för pressfrihet och liberalism i allmänhet, eftersom

⁸ Thorkildsen, Dag; Österlin, Lars, 1998. ”Kulturell, politisk och kirkelig skandinavisme” s. 59-100 i Brohed, Ingmar. *Kyrka och nationalism i Norden, Nationalism och skandinavism i de nordiska folkkyrkorna under 1800-talet*. Lund: Lund University Press. s.59-68.

⁹ Becker-Christensen, Henrik, 1981. *Skandinaviske drømme og politiske realiteter 1830-1850*. Århus: Arusia – Historiske Skrifter. s.36-41.

¹⁰ Ibid.

¹¹ Becker-Christensen, 1981 omslag och s.2.

¹² Thorkildsen & Österlin, 1998 s.69ff; Holmberg, Åke, 1946. *Skandinavismen i Sverige vid 1800-talets mitt (1843-1863)*. Göteborg: Elanders boktryckeri aktiebolag. s.62f.

¹³ Becker-Christensen, 1981 s.42-45.

¹⁴ Officiell statistik redovisat i Aftonbladet 1848-06-28.

tankarna sågs som farliga och omvälvande.¹⁵ Inte heller från Ryssland sågs skandinavismen med blida ögon och rörelsen ansågs vara en fara, eftersom den kunde ena de nordiska länderna till ett säkerhetspolitiskt hot mot Ryssland och rörelsen var dessutom liberalt inriktad. De skandinavistiska diktarnas riktade angrepp mot Ryssland genom Tegnér's *Kung Karl, den unge hjälte* och C.V.A. Strandberg's *Vaticinium* lugnade säkerligen inte de ryska känslorna.¹⁶ Med tiden blev rörelsen mindre revolutionär och mindre anti-rojalistisk, dessutom dog den anti-skandinavistiske Karl XIV Johan Bernadotte och ersattes av hans mer liberale son Oscar I 1844. Detta gav rörelsen chansen att göra ett genombrott in i de fina salongerna och slippa stämpeln som studentradikal.¹⁷

Det var dock fortfarande huvudsakligen liberaler som slöt upp bakom skandinavismen i Sverige och det kan nästan sägas att rörelsen var nationalliberal eftersom många av de personer som engagerade sig för skandinavismen samtidigt var engagerade för reformering av det svenska styrelseskicket med Norges liberala Eidsvollförfattning som förebild.¹⁸ Även i Danmark kunde skandinavismen i hög grad förknippas med liberalismen, särskilt efter Fredrik Barfods övergång till liberalismen 1840.¹⁹

Den politiska dimensionen fanns ofta närvarande i studentskandinavismen, så som när den danske Carl Ploug vid ett tal i Kalmar, på väg till studentmötet i Uppsala, förordade en ny Kalmarunion mellan de skandinaviska bröderna, vilket han senare skulle bli åtalad för när han kom hem till Danmark då han hade ifrågasatt den gällande politiska ordningen.²⁰ Vid det senare studentmötet i Köpenhamn 1845 höll den danske skandinavisten Orla Lehmann ett entusiasmerande, och i högsta grad politiserade tal, som i eftervärlden kallats *Ridhustalet* där han tog ett löfte från alla närvarande studenter att försvara Skandinavien och skandinavismens idé.²¹

Denna uppsats kommer att centreras runt 1848, då skandinavismen fortfarande var mest känt som ett fenomen hos studenter och liberala borgare. De konservativa kunde stå emot skandinavismen och även de liberalas försök till en reformering av landets styrelse. År 1848 uppmärksammades skandinavismen dock extra genom de politiska händelser som ledde fram till att hertigdömet Slesvig-Holstein, som låg under den danska kronan, gjorde uppror mot sin kung. Slesvig-Holstein fick dessutom stöd av det löst organiserade Tyska förbundet, vari Holstein men inte Slesvig ingick, och genom den växande stormakten Preussen.

¹⁵ Hellstenius, Mats, 2000. *Krigen som inte blev av. Sveriges fredliga officerskår vid 1800-talets mitt*. Lund: Historiska institutionen. s.109,173.

¹⁶ Strandberg är även känd under sitt signum Talis Qualis. Holmberg, 1946 s.75f, 99; Becker-Christensen, 1981 s.51-55.

¹⁷ Holmberg, 1946 s.83-97; Thorkildsen & Österlin, 1998 s.77-79.

¹⁸ Thorkildsen & Österlin, 1998 s.71; Holmberg, 1946 s.68-73; Jansson, Torkel, 1985. Adertonhundralets associationer. Forskning och problem kring ett sprängfyllt tomrum eller sammanslutningsprinciper och föreningsformer mellan två samhällsformationer c:a 1800-1870. Uppsala: Historiska institutionen vid Uppsala Universitet. s.191.

¹⁹ Becker-Christensen, 1981 s.56-68.

²⁰ Hellstenius, Mats, 1997. "Från fiende till broder – Skandinavistiska kontakter vid 1800-talets mitt" s.9-25 i *Öresundsregionen – visioner och verklighet. Från ett symposium på Lillö, 1997*. Lund: Lund University Press. s.14; Holmberg, 1946 s.71.

²¹ Vid detta studentmöte lär det, förutom att ha avgetts löften, ha konsumerats mer än 600 flaskor champagne och deklamerats nära 250 tal. Hellstenius, 1997 s.14-16.

Det som initierade konflikten mellan den danske kungen och hertigdömet var dels de långvariga motsättningarna mellan de lokala tyska eliterna och den danska kronan.²² Men de mer akuta orsakerna finns i den nytillträdde Fredrik VII:s liberaliseringar av landets styre och den nytillträdde nationalliberala regeringens plan på en uppdelning av hertigdömet Slesvig-Holstein och en inlemning av Slesvig i själva kungariket Danmark. Tyskarna hade samtidigt sina egna national- enande rörelser som strävade åt det andra hållet med en starkare inlemning av Slesvig-Holstein i det Tyska förbundet. Kanske var det även en inspiration från de allmänt revolutionära tiderna i Europa under inledningen av året 1848 som hade påverkat förloppet genom en radikaliserings av både den danska och den slesvig-holsteinska politiken.

Det blev ett krig som startade under de sista dagarna i mars 1848 var i Preussen (och några andra tyska småstater) intervenerade på Slesvig-Holsteins sida och Sverige-Norge garanterade kungadömet Danmarks territoriella integritet (men inte hertigdömet) från och med början av maj månad.²³ Detta följdes av en stor svensk-norsk militär styrkeuppbyggnad, huvudsakligen i Skåne, med 15000-18000 man (nästan en tredjedel av de svensk-norska arméerna), varav flertalet skulle skeppas över till Fyn för att kunna sättas in snabbt om läget krävde det. Nu blev det inte något krig för Sverige-Norges del utan det blev vapenvila i augusti, framförhandlad under tryck av de svenska styrkorna. När kriget återupptogs i april 1849 av Danmark fanns det inget svensk-norskt stöd då det var Danmark som återupptagit kriget. På nytt blev det en framförhandlad vapenvila med brittisk hjälp och preliminär fred där det bestämdes att svenska och norska trupper skulle patrullera i Slesvig medan preussiska trupper skulle ha hand om Holstein fram tills en definitiv fred kommit till – ett av Sveriges och Norges första fredsbevarande uppdrag kan man säga.²⁴ Efter ännu en vinter återupptogs kriget återigen. Den här gången kunde dock Preussen inte blanda sig i på grund av den framförhandlade freden som britterna garanterade. Den slesvig-holsteinska hären var chanslös ensam mot den danska armén och det skulle dröja fram till 1864 innan problemen återigen blommade upp i full skala.

Förutom de reguljära svenska trupperna som aldrig sattes in i striderna kom det många skandinaviska frivilliga till Danmark både 1848 och 1849. Mellan 243 och 263 svenskar deltog och 114 norrmän deltog som frivilliga i kriget på Danmarks sida.²⁵ Efter den danska *vinsten* i slaget vid Fredericia den 6:e juli 1849 hemförlovas nästan samtliga frivilliga i den danska armén och 11 dagar senare undertecknas vapenvilan.²⁶ 1850 tycks den danska regeringen inte ha haft något behov av frivilliga och den hade inte heller några problem med den ensamma slesvig-holsteinska hären.

²² Becker-Christensen, 1981 s.186-196.

²³ Becker-Christensen, 181 s.195-211.

²⁴ Hellsteinus, 1997 s.18f.

²⁵ Ericsson, Lars, 1996. *Svenska frivilliga, militära uppdrag i utlandet under 1800- och 1900-talen*. Lund: Historiska Media. s.30f; Hoff, Arne, 1949. "De skandinaviske frivillige" s.31-44 i Paulsen, J (red) *Tøjhusmuseets bog om treaarskrigen 1848 - 49 - 50 band 2b*. Köpenhamn: N. Olaf Møller. s.31; *Svenskar i det dansk-tyske kriget 1848-1850* http://www.algonet.se/~hogman/slb_slag_dk_1848a.htm.

²⁶ Ericsson, 1996 s.31.

Även under 1850-talet hade skandinavismen fortfarande en politisk betydelse och det fanns svensk-norska utkast till allians med Danmark där Sverige-Norge skulle garantera Danmark och Slesvig med 16000 man, men eftersom inte Holstein var med i erbjudandet sa den danske kungen Fredrik VII:s nej.²⁷ Det fanns också svenska strävanden att få kung Oscar I:s son Carl erkänd som tronföljare i Danmark efter den barnlöse danske kungen, en fråga som varit uppe tidigare. Till detta fanns det ett gemensamt intresse med dåvarande danske kungen eftersom tronföljaren Christian av Glücksburg ”dolde icke sina ryska och tyska sympatier och stod i hemligt samförstånd med den holsteinska oppositionen.”²⁸ Problemet var att Glücksburgaren var inskriven i fredsvillkoren som tronföljare och en ändring av de förutsättningarna skulle säkerligen provocera många makter i Europa. Planerna rann till slut ut i sanden. Ett skandinavistiskt uttalande från denna tid kom ändå att få en bestående effekt. Det var när Oscar I på det skandinaviska studentmötet i Uppsala 1856 uttalade att: ”Hädanefter är krig, Skandinaviska bröder emellan, omöjligt”.²⁹

Kung Oscars son och senare kung Karl XV var inte en lika realistisk och politiskt skicklig statschef som hans far. Detta skulle visa sig i hans lättsinniga beslut att erbjuda den danske kungen svensk-norskt stöd i en eventuell konflikt utan att ha något stöd för detta i regeringen, vilket gjorde erbjudandet om stöd omöjligt att genomföra.³⁰ Vid denna tidpunkt var även Sverige-Norge betydligt svagare militärt relativt till Preussens högteknologiska och välövade armé, något som Danmark kom att känna på.³¹ Eftersom ingen av stormakterna intervenerade på något starkare sätt annat än diplomatiskt kom Danmark att förlora kriget stort och hela Slesvig-Holstein. Även om inte Sverige-Norge som stat intervenerade kom det 434 svenska frivilliga, 78 norrmän och 11 finnar för att strida på den danska sidan.³²

1.2 Forskningsläge

Något som är generellt för all den forskning som gjorts om Skandinavismen är att man endast har undersökt källor som härrör från de kretsar som till stora delar utvecklade Skandinavismen inom studentliv, regeringsarbete, kungakrets, tidsningsredaktörer och andra kulturpersonligheter. Det finns ingen, så vitt jag har funnit, som har gjort någon ansats till att gå ifrån samhällets elit och söka efter hur skandinavistiska tankar togs upp och manifesterades av *vanliga* stadsbor och bönder.

Det finns mycket gedigna studier om hur skandinavismen accepterades och sågs av samhällets elit och studenter som exempelvis Åke Holmbergs förnäma avhandling *Skandinavismen i Sverige vid 1800-talets mitt* där han mestadels använder korrespondens mellan ett 35-tal personer i samhällets politiska och kultu-

²⁷ Hellsteinius, 1997 s.19-21; Holmberg, 1946 s.188f, 282-295.

²⁸ Holmberg, 1946 s.254-261.

²⁹ Holmberg, 1946 s.262. Även om det fanns en hotfull situation i samband med unionsupplösningen mellan Sverige och Norge 1905 och en mellan Danmark och Norge på 1930-talet om Östgrönland.

³⁰ Hellsteinius, 1997 s.21f.

³¹ Ericsson, 1996 s.39f.

³² *Svenskar i det dansk-tyska kriget 1864* http://www.algonet.se/~hogman/slb_slag_dk_1800a.htm.

rella elit samt vissa tidningsstudier och riksdagsprotokoll. Historikern Erik Löfgrens avhandling från 1921 behandlar visserligen ”den allmänna opinionen” men Löfgren tolkar denna enbart som pressredaktörernas åsikter. Det finns avhandlingar som i ännu högre grad tar upp de politiska dimensionerna som Aage Friis *Skandinavismens kulmination* och Lundhs *Från skandinavism till neutralitet* som tar upp skandinavismen i en något senare tid än övriga. Alla dessa avhandlingar och böcker har dock ett tydligt, mer eller mindre avsiktligt, statsidealistiskt perspektiv där det viktiga är att analysera hur och varför staten (Sverige) agerar som den gör och det viktiga blir därför att se hur de personer som är närmast makten agerar. Det finns alltså ett stort problem med att den mesta forskningen om skandinavismen i Sverige är mycket gammal medan de nyare danska böckerna inte tar upp den svenska situationen i särskilt hög grad, och inte heller tar de upp icke-elitens stöd i någon nämnvärd utsträckning.

På senare år har även kyrkans roll börjat behandlas genom religionshistorikern Ingmar Broheds antologi *Kyrka och nationalism i Norden*. I Danmark har boken *Skandinaviske drømme og politiske realiteter* av historikern Henrik Becker-Christiansen utkommit, men också den behandlar i första hand den politiska skandinavismen. Fredrik Nilssons etnologiska avhandling *I rörelse* berör visserligen skandinavismen delvis, men huvudsakligen den redan mycket undersökta student-skandinavismen, om än utifrån ett kommunikationsteknologiskt perspektiv och dess symboler. Jag har alltså inte funnit någon undersökning som behandlar den låga skandinavismen. Mycket av tomrummet kan givetvis förklaras med den relativa källbrist som finns för denna del av befolkningen men också att inriktningen inte varit en förstaprioritet när historiker vill utreda skandinavismens dynamik.

När det gäller frivilliga soldater har jag funnit viss hjälp hos militärhistorikern Lars Ericssons *Svenska frivilliga*, som genom sin natur i översiktslitteraturgenren även tillåter jämförande med andra gånger då det funnits svenska frivilliga i fält. Inom området runt de frivilliga soldaternas villkor i treårskriget är det dock ett bättre forskningsfält på andra sidan sundet där man kan finna *Tøjhusmuseets bog om treaarskrigen* som behandlar situationen för de skandinaviska frivilliga utförligt.

Vad gäller nationalism och identiteter har jag huvudsakligen använt Hutchinson och Smiths antologi *Nationalism* som innehåller mindre utdrag från mer eller mindre samtliga kända nationalismteoretiker. Eftersom min uppsats endast kommer att söka efter vilka teoretiska teman och förklaringar som passar bäst till de resultat jag får fram passar bokens upplägg bra till mitt arbetssätt. Dessutom skulle en närmare läsning av de teorier som läggs fram i antologin göra att värdefull tid fick tas från källinsamling vilket jag bedömde som negativt för uppsatsen. Till detta har fogats en läsning av historikern Peter Sahlins undersökning *Boundaries: The Making of France and Spain in the Pyrenees* om uppbyggnaden av nationella identiteter i gränsregionen Cerdagne/Cerdanya efter Frankrikes erövring av regionen 1659 och fram till 1868 samt läsande av viss kritik mot denna. Sahlins resultat visar att nationella identiteter kan utvecklas mycket av sig själva i gränsregioner genom att människor hela tiden såg motsatser i *den andra*, på andra sidan gränsen, och att de gamla lojaliteterna och sympatierna över gränserna långsamt föll bort.

1.3 Syfte och problemställning

De historiska undersökningar som till dags datum har utförts handlar alltså framför allt om hur skandinavismen utvecklades på det höga politiska och kulturella planet, med andra ord bland eliten i samhället. När det gäller samhällets mindre belästa, förmögna och inflytelserika delar finns det alltså ett stort tomrum. När den annars utmärkte Åke Holmberg kommenterar de mindre belästa samhällsklasserna konstaterar han bara kort och utan någon källhänvisning att: ”Skandinavismen hade dessutom ännu blott nått fram till ett fåtaligt kulturskikt inom folket [år 1845]” varefter han inte berör frågan närmare, utan endast förhåller sig till Riksdagens protokoll, artiklar av ledartyp i tidningar samt framför allt höga herrars brev.³³

Målet med denna uppsats är att inleda en utfyllning av detta hålrum i kunskapen om Skandinavismen och försöka hitta tecken på att skandinavismen även finns hos dem som inte rörde sig i maktens närhet, med andra ord icke-eliten. Att söka efter en absolut kunskap om hur utbrett stödet för skandinavismen var inom denna icke-elit är dock ett alltför stort och svårt spörsmål för att avhandlas inom ramen för en 10-poänguppsats och det är måhända en kunskap som aldrig går att nå fullständigt. Därför arbetar jag med en något nedtonad fråga om: *vilka indikationer på skandinavistiskt stöd och tänkande finns det bland icke-eliten i Sverige vid mitten av 1800-talet och vad blir de teoretiska implikationerna av undersökningens resultat?*

För att precisera frågeställningen ytterligare är det dock nödvändigt att definiera vad jag i detta fall menar med elit och icke-elit. Det som jag menar med icke-elit är den del av folket som inte har undersökts tidigare. Min icke-elit är de som inte är redaktörer i tidningar, inte är rikspolitiker, inte står i spetsen för studenternas skandinavism, inte skriver böcker och på andra sätt aktivt bidrar till skandinavismens ideologiska utformning eller Sveriges politiska vägval. Eftersom de inte på dessa olika sätt har setts som centrala i statens eller skandinavismens utveckling har de inte heller blivit ordentligt undersökta. Min icke-elit kan dock inkludera lokala eliter som sockenspolitiker och mer eller mindre välbärgade bönder och borgare. Det absolut intressantaste skulle dock vara att finna skandinavism hos dem som inte ingår ens i dessa lokala eliter som småbönder, tjänstefolk, arbetare och gesäller.

Genom att undersöka vilka som var frivilliga i dansk-tyska kriget, genom att undersöka om det var några från de lägre ”kulturskikten” som gav pengar i insamlingar till Danmarks hjälp och till svenska frivilliga. Genom att försöka finna nyheter om skandinavistiska sympatitrytningar ska jag besvara uppsatsens frågeställning. Jag kommer att koncentrera mig på inledningen av treårskriget, det vill säga april till augusti 1848. Valet av just denna tidsperiod beror på att det blev ett slags skandinavistisk urladdning i inledningsskedet till dessa krig mellan Danmark på ena sidan och Slesvig-Holstein samt det intervenerande Tyska förbundet (med Preussen i första hand) på andra sidan. Det anordnades insamlingar, sympatier för danskarna som ”broderfolk” yttrades ständigt i de liberala tidning-

³³ Holmberg, 1946 s. 98.

arna och frivilliga reste till Köpenhamn för att slåss med sina *danska bröder*. Genom denna urladdning är det mycket enklare att finna sympatierna än i en vardaglig debattserie i tidningarna där man allt som oftast endast finner redaktörens åsikter.³⁴ Jag tror inte att de åsikter som visas under den period jag undersöker bara uppstår ur intet eller genom en kort och lyckad propaganda utan att eventuella skandinavistiska sympatier bör ha funnits och utvecklats under en längre tid men att dessa först kommer fram under krisen för Danmark 1848. Det måste alltså ha funnits en grund för urladdningen att komma ifrån.

Anledningen till att jag inte undersöker de senare åren av Treårskriget är att det svenska intresset falnade efter att Danmark ensidigt återupptagit kriget efter en halvårslång vapenvila. Det finns alltså inte lika mycket material att hitta i de senare delarna av kriget även om frivilliga som åkte då även tas med i mitt material. Det senare kriget, 1864, när Danmark förlorade stort mot det, återigen, intervenerande Preussen kommer inte att användas i lika hög grad som det som hände under kriget 1848. Detta beror på att insamlingsverksamheten år 1864 var helt inriktad på att samla pengar för att utrusta svenska frivilliga i kriget och pengarna kanaliserades genom en kommitté i skarpskytteförbundet vars teckningslistor inte verkar ha publicerats, i motsats till insamlingarna 1848 där de är ofta är redovisade i tidningarna. Jag har dessutom funnit att en lika stor undersökning av vad som hände 1864 som 1848 inte skulle vara möjligt att genomföra inom den tidsram som jag har till mitt förfogande. En tidsram som inriktar sig på krigstiden april och augusti 1848 faller sig därför naturligt.

Det kan även vara lämpligt att i det här läget påpeka den uppdelning mellan *politisk skandinavism* och *praktisk* eller *kulturell skandinavism* som historikern Ruth Hemstad gör.³⁵ Hemstad menar att den politiska skandinavismen, som syftade till att skapa ett Norden under en kung eller åtminstone en försvarsallians mellan de tre rikena, visserligen gick om intet efter att Sverige-Norge inte stödde Danmark militärt under 1864-års krig. Däremot, menar Hemstad, levde själva idén att det fanns en särskild gemenskap mellan de nordiska/skandinaviska folken vidare och visade sig som ett omfattande samarbete och konferenser med endast personer från Sverige, Norge, Danmark (och ibland Finland) involverade. Själva idén att dessa folk hörde ihop på ett särskilt sätt behövde alltså inte en gemensam stat för att leva vidare.

1.4 Material

Under de två krigen mellan Danmark och Slesvig-Holstein samt Tyska förbundet fanns det insamlingar både till stöd för svenska frivilliga som åkte till Köpenhamn för att värvas men även direkta insamlingar som exempelvis den som organiserades av Bernhard Cronholm i Malmö under 1848 till förmån för ”enkor och barn efter de Danska krigare som fallit eller falla” där både kronprinsen och 32 arbetare

³⁴ De stora tidningarnas redaktioner var vid denna tidpunkt dominerat av medel- och överklass samt hade ofta ett stort inslag av unga akademiker. Löfgren, Erik O., 1921. *Sverige-Norge och Danska frågan 1848-49. Från stilleståndet i Malmö till den svensk-danska konventionen augusti 1849*. Uppsala: Wretmans boktryckeri.s.1-44.

³⁵ Hemstad, 2004. s. 187-227.

återfinns i rullarna.³⁶ Denna och andra pengainsamlingars resultat redovisades, tillsammans med namn på dem som skänkte, ofta i en tidning. Jag har undersökt en lång rad svenska tidningar efter denna typ av insamlingar under de givna perioderna och jag har funnit uppmaningar till insamlingar i nästan samtliga.³⁷ Insamlingarnas resultat har dock endast publicerats i Öresundsposten, Snällposten, Malmö Allehanda, Aftonbladet, Upsala och i en mycket liten utsträckning i Jönköpingsbladet.

Den andra gruppen av material som jag har undersökt är beskrivningar över de frivilliga som åkte till Danmark under de två krigen. I de fall det är möjligt har jag även försökt att förstå deras exakta bevekelsegrunder för att göra så. Här finns det en materialbrist när det gäller att förstå deras personliga anledning och det man kan ta reda på om de flesta frivilliga är deras bakgrund, yrke, födelseplats och så vidare med hjälp av Schöldströms (och till viss del Möller som tar upp kriget 1864) sammanställning över frivilliga och historier kring detta. Tyvärr är de flesta berättelser som Schöldström och Möller återberättar endast krigsminnen där soldater och officerare berättar i detalj om hur de agerade under vissa slag samt hur slagen avgjordes. Det är endast möjligt att förstå motiven hos mindre än ett 10-tal av de män som åkte som frivilliga genom Schöldström och Möllers böcker. När man läser om dessa personer ska man vara medveten om att det i vissa fall handlar om sentida uppteckningar av de frivilliga, vilket säkerligen har medfört att deras minne har påverkats av detta. Med ett källkritiskt resonemang kan man alltså säga att deras berättelser kan kritiseras utifrån tendens och brist på närhet i tid. Trots detta anser jag att undersökningar av dessa personers yttringar om varför de åkte kan hjälpa undersökningen eftersom de uppenbarligen är så nära sanningen att varken de själva eller deras kollegor verkar ha opponerat sig mot dessa beskrivningar. Det finns inte heller andra mer tillförlitliga källor på detta område.

När det gäller övrigt material från tidningarna, så som rapporter om opinionsyttringar, har jag studerat ett antal tidningar grundligare (än att bara skumma texten efter insamlingar). De grundligare studerade tidningarna är Malmö Allehanda, Öresundsposten, Upsala, Göteborgs Handels och Sjöfarts Tidning och Jönköpingsbladet. Detta urval har grundat sig på försök att få med tidningar från stora delar av landet som samtidigt kan tänkas föra vidare nyheter av den karaktär att de kan sägas vara opinionsyttringar för skandinavismen. Under den undersökta perioden var det nämligen mycket vanligt att tidningar kopierade varandras artiklar om redaktören tyckte att det var någonting viktigt. Det närmast naturliga studieobjektet, Aftonbladet, har jag valt bort på grund av den ohanterbara mängden av text utan rubriker och tidningens många nummer i veckan. Jag anser ändå att jag har fångat det mesta som fanns i den svenska pressen under april till augusti 1848, bland annat då tidningarna alltså citerade varandra mycket frekvent.

³⁶ Snällposten 1848-06-02, 1848-06-19 m.f.l datum; Möller, Albert Wilhelm, 1865. *Berättelser från 1864 års danska krig samt om deri deltagande svenska, norska och finska frivilliga*. Jönköping: okänt förlag, s.175.

³⁷ Aftonbladet, Barometern, Bohus Läns Tidning, Borås Tidning, Göteborgs Handels och Sjöfarts Tidning, Daglig Allehanda, Nerikes Allehanda, Nya Wexjö Bladet, Karlskrona Veckoblad, Jönköpingsbladet, Snällposten, Malmö Allehanda, Westmanlands Läns Tidning, Upsala, Östgöta Correspondenten, Öresundsposten.

1.5 Metod

För att svara på uppsatsens frågeställning har jag som sagt använt mig av förteckningar över vilka som gav pengar till insamlingar för danskarna 1848, vilka ofta publicerades i tidningarna. Jag har använt mig av förteckningar över svenska frivilliga som åkte till Danmark för att slåss. Till sist har jag även använt mig av tidningarnas rapporter om, vad man kan misstänka är, skandinavistiska sympatier, men inte av tidningarnas (redaktörernas) åsikter i den skandinaviska frågan. Allt i hopp om att hitta människor som hyste skandinavistiska sympatier bland icke-eliten i samhället. Särskilt intressant, menar jag, är det att hitta sympatier utanför det läsande borgerskapet, med andra ord utanför den krets som läste tidningar och böcker till vardags. Jag tänker här framför allt på fabriksarbetare, mindre förmögna jordbrukare, fiskare och liknande.

Något som är problematiskt med tolkandet av insamlingsverksamheten och frivilligresandet är givetvis om man kan se en sympati för Danmark i ett krig mot Slesvig-Holstein och Tyska förbundet som något direkt stöd för skandinavismen. Det fanns flera bevekelsegrunder för att ställa upp som frivillig och antagligen behövdes både något av en ideologisk övertygelse och äventyrlust hos personen som åkte.³⁸ Här kan det även bli viktigt att särskilja den politiska skandinavismen, som ville skapa en skandinavisk union mellan de tre rikena från den kulturella skandinavismen som saknade de höga politiska målen. Trots frågetecknen har jag funnit mycket starka tecken på att en handling som att åka som frivillig till Danmark eller skänka pengar till någon av de många insamlingarna tolkades av de flesta tidningar som en skandinavistisk yttring i det avseendet att de frivilliga eller givaren trodde på ett särskilt solidaritetsband mellan Sverige, Norge och Danmark. Alltså att det fanns ytterligare en anledning till att åka som frivillig än att höra kulornas vinande och att det fanns ytterligare en anledning att skänka pengar än att danskarna hade det tufft, nämligen att danskarna var ett broderfolk och inte bara ett grannfolk. Ett citat från 1864, om än taget från en skandinavistisk tidning, kan möjligtvis belysa saken ytterligare:³⁹

Svenska frivilliga strömma fortfarande till de danska fanorna i Slesvig, hwilket visar huru starka sympatierna för Danmark äro å svenska sidan, ehuru westmakternas passiva hållning ännu gör det omöjligt för Swerge att som stat uppträda wid Danmarks sida i striden.

Eftersom det var skandinavisterna som ropade högst om intervention, och 1864 nästintill var de enda, bör man tolka citatet som att man menade att de frivilliga visade sin skandinavism och solidaritet med broderlandet.

Det är inte möjligt att tränga in i den enskilde bidragsgivarens eller frivilliges huvud och för de flesta av dessa har jag inte kunnat hitta en klart uttryckt anled-

³⁸ Den ideologiska övertygelsen verkar dock inte ha funnits hos premiärlöjtnanten Anders August Linnström som, efter att inte ha fått fortsätta i danska armén när alla frivilliga sades upp efter slaget vid Frederica, gick över till fienden där han gick med i den slesvig-holsteinska armén. Något som sågs med onda ögon på båda sidor av sundet enligt. Schöldström, Birger, 1903. *Svenskarnes under dannebrogen, 1848-1850, biografiska data*. Stockholm: Kungl. Boktryckeriet P.A. Norstedt & söner. s.49.

³⁹ Öresundsposten 1864-03-17.

ning. Däremot kan man återfinna de upprop som satte igång insamlingarna och man kan även finna upprop i tidningarna om att frivilliga bör åka till Danmark och strida. Alla dessa upprop hänvisar till att hjälpen ska gå till våra ”danska bröder” som i fallet med lundastudenternas avsiktsförklaring om att åka över som frivilliga och senare ”Skandinaviska bröder” i samband med en vapeninsamling eller som i uppsalastudenternas upprop om pengar till danskarna vilken innehåller många omnämnelser om ”danska bröder” och ”Norden”.⁴⁰ I andra insamlingar som Bernhard Cronholms mer neutrala insamling till änkor och barn efter fallna danska krigare (inga vapen här), används omnämmanden om danskarna som ”...deras bekymmer äro våra; deras glädje är vår, och dessa senare tiders tilldragelser hafwa ännu mera dragit våra hjertan till dem, ännu mera gifwit oss den öfvertygelse, att wi hafwa med dem ett gemensamt intresse.”⁴¹ I Göteborg startades det samtidigt insamlingar för att danskarna skulle kunna bevara en ”Skandinavisk nationalitet” och danskarna nämndes återigen som ”bröder”.⁴² Det finns många fler exempel från insamlingarnas upprop och från uppropen om frivilliga som en viss Carl Westerberg i Värnamo som menade att nu ”tycks det rätta ögonblicket wara inne, att wisa deltagandet ej blott i ord utan i handling” och skrida till Danmarks hjälp under ”Skandinavismens fana” och bilda en svensk frikår i Danmark.⁴³

Dessa upprop stannade inte hos en enskild tidning utan hade en tendens att återges över hela landet. Således måste en svensk frivillig vara mycket medveten om att hans handling lätt kunde tolkas som ett stöd åt åtminstone den kulturella delen av skandinavismen: att svenskar, norrmän och danskar har mycket gemensamt även om hans handling inte nödvändigtvis behöver tolkas som ett stöd åt den politiska skandinavismen – att dessa folk borde bilda en stat. På samma sätt anser jag att det är klarlagt att insamlingsverksamheten tolkades som ett stöd åt den kulturella skandinavismen. Det finns egentligen ingen tidning som 1848 inte uttryckte någon sympati med danskarna men det var inte alla som artikulerade denna sympati som en sympati i termer av en unik gemenskap och brödraskap, utan konservativa tidningar kunde istället använda sig av ”nabofolk” eller grannfolk och de konservativa tidningarna ansåg även att tyskarna var lika mycket bröder som danskarna.⁴⁴

Förutom de uppgifter som kommer från dessa insamlingar och förteckningar över frivilliga, vilka till del är kvantitativa, finns det även vissa mycket kvalitativa uppgifter om sympati med Danmark och även de som uttrycker handfast sympati för den skandinavistiska idén. Jag kommer att behandla dessa uppgifter, som kommer både från tidningar och från uppteckningar i Schöldström och från annat håll, på ett källkritiskt sätt. Det finns nämligen vissa frågetecken i de uppgifterna

⁴⁰ Lundastudenternas avsiktsförklaring finns i flera tidningar men exempelvis i Malmö Allehanda 1848-04-04 och 1848-04-08 och samma sak gäller med Uppsalastudenternas upprop som exempelvis finns i Bohus Läns Tidning 1848-05-18.

⁴¹ Malmö Allehanda 1848-04-26.

⁴² Göteborgs Handels och Sjöfarts Tidning 1848-05-05.

⁴³ Westerberg kom att åka till Danmark som frivillig men till synes utan större sällskap. Jönköpings Tidning 1848-04-22.

⁴⁴ Även konservativa Minerva uttryckte sympati för Danmark men manade staten Sverige att endast göra någonting med diplomatiska medel. Löfgren 1921 s.15f.

och några av uppgifterna har vandrat i flera led innan de trycktes i tidningen. Jag tror ändå att de olika uppgifterna tillsammans kan ha en roll i att bevisa att de skandinavistiska idéernas fanns hos icke-eliten vid 1800-talets mitt.

1.6 Teori

Något slags känsla för tillhörighet och identitet har människan haft mycket långt tillbaka, kanske ända tillbaks bortom då vi började tänka abstrakt, men starka identiteter knutna till idealet att ha en egen stat är ett ganska sent påfund, det är de flesta teoretiker ense om. Skandinavismen är en identitetsideologi där en gemensam identitet mellan svenskar, norrmän och danskar (och ibland finnar) skapas genom att bejaka språkens likhet, den geografiska närheten och den delvisa historiska gemenskapen, framför allt under vikingatiden. En del av de personer som blev influerade av dessa tankar kom också att argumentera för att dessa tre (eller fyra med finnarna) folk också borde ha en gemensam stat på grund av alla deras likheter. Här kan man kanske börja tala om nationalism.

Termen nationalism är egentligen ganska dimmig eftersom den ofta endast verkar godkänna en nationalitet för en människa. Nuförtiden finns det även ganska accepterade tankar om att man kan ha många identiteter så länge som de inte strider mot varandra i den enskildes tankevärld.⁴⁵ Med andra ord var det svårt för en människa i Slesvig-Holstein att säga att man var både dansk och tysk under treårskriget och kriget 1864 eftersom de två identiteterna hade förknippats så starkt med sina respektive stater/folk och intressen. Men det var inget problem att vara svensk och skandinav samtidigt, det var snarare sett så (av skandinavisterna) att man var skandinav om man var svensk. Det kanske bästa som kan användas för att särskilja nationalism från andra typer av identiteter är att nationalismen är en så stark identitet att personer är villiga att uthärda svåra umbäranden endast på grund av samhörigheten med identiteten.⁴⁶ Det särskilda med nationalism är även att den, för det mesta, ser slutmålet för sin identitets utveckling i en stat.⁴⁷

Trots dessa anmärkningar är det viktigt att förhålla sig till de mest kända (och kanske bästa) teorierna om nationalism. Jag ska nu ta upp några teman från dessa teorier och teoretiker som kommer att vara intressanta att betrakta under analysrandet av materialet.

Det första och kanske mest allmänna temat hos nationalismsteoretikerna är medelklassens drivande roll i utvecklingen av nationalismen. En av dessa nationalismsteoretiker är Ernst Gellner som påpekar den urbana medelklassens roll som både producent och konsument av en mytisering kring *folket* och dess egenskaper.⁴⁸ I detta tankesätt blir nationalismen en intellektuell rörelse som är inriktad på

⁴⁵ Douglass, William A, 1998. "A western perspective on an eastern interpretation of where north meets south: Pyrenean borderland cultures" s.62-95 i Wilson, Thomas M.; Donnan, Hastings, 1998. *Border identities. Nation and state at international frontiers*. Cambridge: Cambridge University Press. s. 89. Och Little, Richard; Smith, Steve, 1988. *Belief systems and international relations*. Oxford: Basil Blackwell Ltd. s. 11-50.

⁴⁶ Connor, Walker, 1994. "A Nations is a Nation, is a Ethnic Group, is a ..." s.36-46 i Hutchinson, John; Smith Anthony D. *Nationalism*. Oxford: Oxford University Press. s.41f, 45.

⁴⁷ Connor, 1994 s.41f.

⁴⁸ Gellner, Ernest, 1994. "Nationalism and Modernization" s.55-62 i Hutchinson, John; Smith, Anthony D. *Nationalism*. Oxford: Oxford University Press.

medelklassen och som senare spreds från städerna ut på landsbygden genom medelklassens försorg. Här spelar även läs- och skrivkunnigheten en stor roll. Benedict Andersson menar att nationalismen inte kunde slå igenom förrän latinet förlorat sitt grepp som överklassspråk och att litteraturen började ges ut på något som liknade ett vardagsspråk.⁴⁹ Eric Hobsbawm tar upp *påhittandet* av ett gemensamt skrivet språk för exempelvis de olika tyska dialekterna som ett viktigt steg för nationalismens framfart.⁵⁰ För att kunna föra ut dessa nya nationella tankar till vanligt folk hade utbildarna och skolväsendet fått en stor roll, inte bara för att lära ut skrivspråket utan även för att skolan lärde ut ämnen som historia och geografi.⁵¹

Det finns dock vissa som ställer sig frågande till om det hela är en rörelse som går åt ett håll, från centrum till periferi och från över- och medelklass till underklass eller om det finns processer i periferin som också de skapar nationalistiska identiteter och att modellen bör justeras till att se det som ett utbyte mellan centrum och periferin.

Peter Sahlins gjorde med sin studie av delningen av dalgången Cerdanya/Cerdagne (beroende på språk) intressanta fynd. Dalgången var, innan Frankrike fick den i ett fredsfördrag 1659, ett spanskt grevskap eller snarare ett katalanskt grevskap med en gemensam identitet i sin dalgång och sin katalanska kungakrona. Men efter delningen blev halva dalen fransk och andra halvan spansk/katalansk och de *nya fransmännen* började med tiden utveckla identiteter som fransmän utan att det företagits någon propaganda, fransk skolgång eller omfattande språklig förfranskning. De utvecklade sina identiteter istället i motsats till de på den andra sidan den nya gränsen under de oundvikliga små och lokala konflikter om vatten och jord som ofta finns i gränsland.⁵² Denna syn på ett definierande av sig själv utifrån andra har även socialantropologen Fredrik Barth uttryckt. Hos Barth är det inte objektiva kulturella gemenskaper hos folken som får någon större nationsbyggande roll, utan det hela handlar om vem människorna känner att de har gemenskap med.⁵³ Gemenskapen utvecklas bäst, inte i isolation, utan i gruppens interaktion och i skapandet av motsatsförhållanden med andra grupper.

I kritiken mot Sahlins studie framhålls att han inte har beaktat tankarna om multipla identiteter tillräckligt mycket. Socialantropologen William Douglass påpekar dessa och menar att det mycket väl kan ha varit så att gränsborna utvecklade nya nationella identiteter men att de hade kvar sina gamla identiteter, vilka kom fram beroende på situationen.⁵⁴

Frågan är alltså om nationella identiteter utvecklas centralt genom intellektuella och som blir utförda i övriga landet genom medelklassens försorg eller om

⁴⁹ Anderson, Benedict, 1994 "Imagined Communities" s.89-95 i Hutchinson, John; Smith, Anthony D. *Nationalism*. Oxford: Oxford University Press. s.89.

⁵⁰ Hobsbawm, Eric, 1994. "The Nation as an Invented Tradition" s.76-82 i Hutchinson, John; Smith, Anthony D. *Nationalism*. Oxford: Oxford University Press. s.76.

⁵¹ Vilket exempelvis tas upp i Gellner, 1994 s.55f och Smith, Anthony D., 1994. "The Crisis of Dual Legitimation" s.113-121 i Hutchinson, John; Smith, Anthony D. *Nationalism*. Oxford: Oxford University Press. s.121.

⁵² Sahlins, Peter, 1989. *Boundaries. The Making of France and Spain in the Pyrenees*. Oxford: University of California Press. Se sammanfattningen s. 267-278.

⁵³ Barth, Fredrik, 1969. *Ethnic Groups and Boundaries*. Bergen/Oslo: Universitetsforlaget. s.9ff.

⁵⁴ Douglass, 1998, s.89.

man ska hålla med Sahlins och mena att de nationella identiteterna även kan utvecklas lokalt.

Genom åren har även vissa nationalismteoretiker ansett sig kunna identifiera två olika undertyper av nationalism i Europa: den som appellerar till språket, blodet, traditioner och historien och den som appellerar till det gemensamma medborgarskapet. Den förstnämnda etniska nationalismen, som ofta har satts i samband med det tysk/skandinaviska ordet *folk*, har identifierats mest i östra och centrala Europa men även skandinavismen kan sägas höra till den varianten genom sina starka betoningar på de tre (eller fyra) skandinaviska folken och deras språk och historia. Detta medan statsnationalismen mer har setts som ett drag för Storbritannien och Frankrike och deras mer politiskt än kulturellt initierade nationalism.

Historikern Hans Kohn menar att "nationalists in Central and Eastern Europe created often, out of the myths of the past and the dreams of the future, an ideal fatherland, closely linked with the past, devoid of any immediate connection with the present and expected to become sometime a political reality" medan "Nationalism in the West was based upon a nationality which was the product of social and political factors..."⁵⁵ Sociologen John Hutchinson är inne på samma tema när han skriver om kulturell nationalism som drivet av en liten entusiastisk kärna av intellektuella men som har svårt att nå ut utanför den utbildade medelklassen och dess skapande av ett mytiskt band mellan land, bonde och samhälle. Den västeuropeiska nationalismen skulle istället vara drivet av politiken och den kultur som fanns i de stora städerna, exempelvis Paris och London, en stadskultur som inte fanns i *öst*.⁵⁶

⁵⁵ Kohn, Hans, 1994. "Western and Eastern Nationalisms" s.162-165 i Hutchinson, John; Smith, Anthony D. *Nationalism*. Oxford: Oxford University Press.

⁵⁶ Hutchinson, John, 1994. "Cultural Nationalism and Moral Regeneration" s.122-131 i Hutchinson, John; Smith, Anthony D. *Nationalism*. Oxford: Oxford University Press.

2.0 De frivilliga

I detta avsnitt ska alltså fenomenet frivilliga i Danmarks krig undersökas närmare för att se vilka grupper det var som åkte som frivilliga och om det går att hitta tecken på skandinavistisk sympati hos de frivilliga. Som tidigare nämnts var det mellan 243 och 263 svenskar som åkte till Danmark som frivilliga 1848 medan det åkte 434 svenskar år 1864. De skilda siffrorna beror på att inte alla antecknades som utländska frivilliga i de danska registren och att det finns personer som genom vittnesmål bevisligen funnits på plats och stridit men ändå inte funnits i soldatrullorna.⁵⁷

Att åka som frivillig var inte någon helt okänd sak för militärer som genom frivilligtjänstgöring kunde få krigserfarenhet. Men i den omfattningen som det skedde 1848 och 1864 var frivilligrörelsen till Danmark unik i sin storlek. Man kan argumentera att några hundra personer inte är någonting mot de tusentals som for till Finland under 1940-talet, men det var en annan värld på 1800-talet med dyrare och sämre kommunikationer och en över lag fattigare befolkning. Om vi istället jämför de Danmarksfrivilliga med frivilliga till Grekland på 1800-talet finner vi att de frivilliga dit kan räknas på två händer och till det italienska kriget åkte inga alls. Till Polens frihetskamp, som det fanns en stor sympati för i Sverige, kom endast tre frivilliga från Sverige. Visserligen var det ett inte omärkbart svenskt deltagande i boerkrigen och i det amerikanska inbördeskriget, men detta var huvudsakligen svenskar som redan bodde i trakterna som deltog där, även om det kom ett trettiotal svenska officerare direkt från Sverige till det amerikanska inbördeskriget.⁵⁸ Det som mest uppenbart skiljer de svenska frivilliga i Danmark från svenska frivilliga på andra håll i världen är att det var minst 38% civila och *endast* 44% yrkesmilitärer som deltog, enligt den statistik som jag har tagit fram genom Schöldström (resten är okända till yrket). Frivilligrörelsen till Danmark är alltså unik i sitt slag på 1800-talet för Sveriges del. Detta, tillsammans med tidningarnas hållning, om att om man åkte som frivillig räknas det som stöd åt skandinavismen, visar att man kan tolka frivilligrörelsen som i huvudsak skandinavistisk.

2.1 Förhållanden för de frivilliga

Att åka som frivillig till Danmark 1848 var mycket ekonomiskt påfrestande, ljusår ifrån de 22000 i månaden plus utlandstillägg och traktamente som svenska meniga fredsbevarande soldater får idag och även långt ifrån de värnpliktpenningar som dagens svenska soldater får under grundutbildningen. Jag ska börja exemplifiera med greven [sic!] Kalling som, enligt Jönköpingsbladet, var tvungen att återvända från Köpenhamn med oförrättat ärende.⁵⁹ Han hade helt enkelt inte råd att gå med som frivillig eftersom han var tvungen att bekosta både uniform och häst (han var kavallerist och kände sig tydligen inte hemma i infanteriet). Tidningen konstaterar därefter kallt att den danska regeringen tydligen hade mer ont om pengar än om

⁵⁷ Schöldström, 1903 s.V-VII.

⁵⁸ Ericsson, 1996 s.17-27, 32-37, 44-54.

⁵⁹ Jönköpingsbladet 1848-07-15

folk. Från många andra håll finns det anmärkningar om hur svår den ekonomiska situationen är från de frivilliga, som i Öresundsposten när de talar om och beklagar den svåra ekonomiska situationen för de studenter som farit som frivilliga.⁶⁰

Ordning att bekosta sin egen utrustning var inte ovanlig och alla danska soldater skulle från och med 12 maj, 1848 bekosta sin uniform mot en ersättning om 5 skilling per dag för meniga och 6½ skilling per dag för en underofficer.⁶¹ För många frivilliga som inte hade intyg på att de var militärt utbildade kom de att få en ytterligare ekonomisk chock: de var nämligen tvungna att genomgå 14 dagars exercisskola innan de fick gå in i armén och under de 14 dagarna fick de inte heller någon lön.⁶² Ovanpå dessa kostnader kommer givetvis res- och logikostnader på vägen till och från Köpenhamn. Det är inte undra på att Uppsala studentkår gav 300 riksdaler till varje student som åkte till Danmark för att täcka deras kostnader.⁶³ Att ha en familj att försörja när man åkte som frivillig kan då endast ha varit möjligt för de förmögna.

När det gäller pengarnas värde idag jämfört med 1848 är det svårräknat, särskilt eftersom jag inte har funnit någon statistik över hur mycket olika yrkesgrupper tjänade då. Man kan använda SCB:s historiska konsumentprisindex där en omräkning av en rikdals värde 1848 återspeglas av 60 kronor och 50 öre idag.⁶⁴ Det avråds dock från sådana direkta omräkningar över längre tid eftersom hela vårt levnadssätt har genomgått så många förändringar under så lång tid. Vi kan dock använda vittnesmål som det i Dagligt Allehanda om att ifall en fattig bondfamilj skulle använda 28 skilling för att lösa ut ett brev och skicka ett annat skulle de innebära många upppoffringar.⁶⁵ När det gäller skilling gick det 48 skilling på en riksdal.

Det var alltså en stor ekonomisk upppoffring att åka till Danmark som frivillig, ingenting som någon gjorde i en handvändning utan att ha tänkt sig noga för. Till kriget 1864 hade man lärt sig av detta och insamlingsverksamheten verkar då ha varit helt inriktad på att ge rese- och uniformsbidrag till dem som ville åka som frivilliga till Danmark.⁶⁶ Insamlingsverksamheten dirigerades genom en kommitté i samarbete med skarpskytterörelsen så att frivilliga kunde ansöka om kontanta bidrag. I kriget 1864 fick även underofficerare sina uniformer betalda från början av den danska regeringen, vilket kan tyda på att den danska regeringen i huvudsak ville ha frivilliga befäl och inte vanliga meniga som var ideologiskt övertygade men militärt otränade.⁶⁷ Dessa ekonomiska faktorer tror jag är huvudskälet till att det for 434 svenska frivilliga under ett år, 1864, jämfört med de ca. 114 år 1848 och de ca. 145 år 1849.

⁶⁰ Öresundsposten 1848-05-27

⁶¹ Ellehauge, Martin, 1948. "Uniform og Fane" s.339-402 i Paulsen, J (red). *Tøjhusmuseets bog om treaarskrigen 1848 - 49 - 50 band 1*. Köpenhamn: N. Olaf Møller. s.384f.

⁶² Jönköpingsbladet 1848-05-30 samt Hoff, 1949 s.35.

⁶³ Insamlat efter en mycket lyckad serie konserter i Stockholm. Upsala 1848-06-27.

⁶⁴ KPI, *historiska tal 1830-* http://www.scb.se/templates/tableOrChart_33895.asp

⁶⁵ Dagligt Allehanda 1848-08-17.

⁶⁶ Östgöta Correspondenten 1864-03-05, 1864-03-18; Öresundsposten 1864-02-13, 1864-03-03, 1864-03-17, 1864-04-04.

⁶⁷ Göteborgs Handels och Sjöfarts Tidning 1864-04-20.

2.2 Ur en statistik synvinkel

Angående den statistik som man kan arbeta fram av Schöldström ska jag nämna det bortfall i uppgifter som finns runt de frivilligas yrke (ca. 30%) och hemtrakt (ca. 34%). Detta bortfall är inräknat och inte avräknat från de procenttal som kommer att redovisas. Genom de danska registren har personens danska rang och tjänstgöringsperiod som frivillig tydligen kunnat kontrolleras men personens yrke och hemtrakt har tydligen inte alltid funnits tillgängligt i arkiven eller andra källor som Schöldström har haft. På grund av detta bortfall anser jag mig bara kunna dra några slutsatser av statistiken om det finns landområden, yrkesgrupper eller andra faktorer som är mycket mer framträdande än de övriga faktorerna.

Turligt nog, för min undersökning, finns det mycket tydliga och intressanta uppgifter som skiljer sig starkt från mängden. Det gäller dels det som redan har tagits upp angående de 44% yrkesmilitärer som skiljer sig starkt från andra yrkesgrupper där endast studenterna kommer upp i 6,5% av deltagarna och tjänstemän, sett ur ett mycket brett perspektiv, kommer upp i 9,5%. Det är inte här man finner det intressanta. Man har tidigare känt till de 17 studenter som deltog samt det starka inslaget av militärer. Desto intressantare blir det om man även ser till dem som tidigare har varit studenter men 1848 hade poster som tjänstemän eller militärer. Då kommer man upp i en siffra om minst 19% (eller 49 personer) med en studentanknytning.⁶⁸ Studentskandinavismen bör ha haft en chans att ordentligt påverka de 17 som var studenter 1848/49, men inte bara det utan även de 32 som tidigare i livet hade varit studenter.⁶⁹

Förklaringen till dessa siffror kan man finna i den tidigare beskrivningen av många militärers vilja att få erfarenhet av riktiga krig och nationalismteorins beskrivning av medelklassen som konsumenter och producenter av nationalism när det gäller studentinslaget. Det finns alltså mycket få, om ens några, personer med en bakgrund från de lägre klasserna, till exempel arbetare och fattiga jordbrukare men detta kan samtidigt förklaras med de tuffa ekonomiska förhållanden som rådde för de frivilliga. Det höga bortfallet kan även förklaras av att personer från de lägre klasserna var utan kontakt med medelklassens medier och därmed inte råkade få sina brev hem tryckta i tidningar och sedermera få sitt yrke redovisat i Schöldström. Det som närmast kan finnas av mindre bemedlade människor är meniga soldater och sjömän, varav det finns ett tiotal frivilliga. Följderna av resultatet är att man bör påpeka studenternas, militärernas, det vill säga medel- och överklassens, del i frivilligrörelsen. Av detta kan man dock inte dra slutsatsen att mindre bemedlade människor inte ville åka utan snarare att de inte kunde.

När det gäller från vilka trakter i Sverige som de frivilliga kom ifrån är också där läget mycket klart: Stockholm med sin närmaste omnejd och Skåne, vilka står ut stort från övriga landet med sina ca. 15% av de frivilliga medan tredjeplatsen intas av Västergötlandsregionen (inkl. Bohus, Dal, Älvsborg, Skaraborg och Göteborg) med ca. 7% (34% med okänt ursprung).⁷⁰ Även om man, istället för att

⁶⁸ Studenter eller tidigare studenter har jag endast betecknat de som studerar eller har studerat vid något av den tidens två universitet i Lund och Uppsala och inte de som varit elever på någon teknisk skola eller Karolinska institutet i Stockholm.

⁶⁹ Jag räknar här tre med.kand. som tidigare studenter.

⁷⁰ Jag har räknat på det som Schöldström, 1903 uppger som födelseort.

se till födelseplatsen, försöker finna personernas senaste uppgivna hemvist (en uppgift som finns på mycket färre personer) blir det även där en övervikt på Stockholm och Skåne. Trots det höga bortfallet anser jag att en så kraftig övervikt för Skåne och Stockholm borde tillåta slutsatsen att det var från dessa två regioner som de flesta frivilliga kom.

Det finns praktiska anledningar till att Skåne kom så långt framför de andra regionerna. Skånes närhet till Danmark gjorde att resekostnaderna minimaliserades och Stockholmstrakten var en storstad med många människor från medelklassen och militären. Båda landsdelarna hade större städer där det fanns en medelklass som var mycket viktig för de nationella identiteternas framväxt, åtminstone enligt den traditionella nationalismteorin. Det går dock inte att sätta fingret enbart på dessa faktorer eftersom även Göteborg, Linköping och Örebro var städer av rang, som dessutom hade närmare till Danmark än Stockholm men inte ens kom i närheten av att ha lika många frivilliga som Stockholm.

När det gäller kriget och de frivilliga år 1864 är det studentikosa inslaget mycket mindre: endast 11 av de frivilliga var aktiva studenter av de totalt 434 frivilliga.⁷¹ Det var återigen många militärer i leden, 29% om man räknar även de icke-aktiva militärerna och 20% om man endast räknar aktiva. Därefter kom tjänstemän i bred mening (bokhållare, kontorister och tjänstemän), med 15% och även hantverkare var det nu många i leden, närmare bestämt 13%. Även här är det en stor del okänt yrke (43%) och ungefär likadant är bortfallet på de frivilligas geografiska ursprung. Man kan ändå konstatera att det har skett en förändring angående vilka som åker som frivilliga med ett stort antal hantverkare och det finns till och med 11 personer som titulerar sig ”arbetare”. Antagligen har detta skett genom det ekonomiska stöd som frivilliga kunde få 1864.

När det gäller de frivilligas geografiska ursprung har det också skett en förändring. Förändringen ligger i det att det är svårare att sätta något särskilt geografiskt fokus än 1848. På tre i topplistan ligger Stockholm med 19%, Västergötland (med Dalsland, Göteborg, Bohuslän, Skaraborgs och Älvsborgs län) med 11% och Skåne med 7%. Det är alltså fortfarande storstaden Stockholm som ligger i topp men i övrigt är det mycket jämnt över landet.

2.3 Några soldater i djupstudie

För att få fram en större förståelse och möjligen inlevelse, som inte går att skapa genom statistik likt den ovan, vill jag beskriva några soldaters anledningar till att åka till Danmark som frivilliga så som de själva och andra har nedtecknat det. Detta avsnitt kommer nästan helt baseras på Schöldströms sammanställning vars uppgifter angående detta i sin tur baseras på dels efterhandsberättelser som soldaterna skrivit om sig själva och om varandra, men också i brev under själva förloppet varav vissa var publicerade i tidningar. Tyvärr råder det brist på material när det gäller de med lägst social och ekonomisk status och ett relativt överflöd på

⁷¹ Detta bygger på en bearbetning av den statistik som finns på *Svenskar i det dansk-tyska kriget 1864* http://www.algonet.se/~hogman/slb_slag_dk_1800a.htm eftersom Möller, 1865 där detta även redovisas, är svårtillgänglig.

material om dem som hade officersbefattningar. Jag menar ändå att man kan få en förståelse även för de mindre bemedlade genom följande berättelser:

Den 23-årige furiren Emanuel Kastengren var född på Säbyholms gård i det som idag är Landskrona kommun där hans far var inspektor. Hans anledningar till att gå med danskarna som frivillig verkar ha varit tudelade enligt de anteckningar som han på sin ålders höst lämnade:

Jag var en helt ung furir vid norra skåningarna, när jag 1849 ville pröfva på huru det gick till i krig; jag var dessutom betagen af stort deltagande för våra danska bröder, som modigt stridde och blödde mot den tyska ofantliga öfvermakten, och det var min innerliga lust att få vara med och ta ett nappatag med inkräktarna. Min önskan möttes visserligen af motstånd, men som jag härstammar från en gammal finsk släkt samt har i arf seghet och envishet, öfvervanns detta, och inom kort stod jag i de danska leden.⁷²

Kastengren visar, åtminstone i efterhand, ett deltagande med sina ”danska bröder” även om han också såg erfarenhet för sitt eget yrke som militär och måhända även ett litet äventyr. Kastengren skulle sedermera bli sekundlöjtnant och flytta upp till Västmanland där han arrenderade en gård. Han dog i Uppsala år 1904.

Gustaf Envall hade en annan bakgrund än Kastengren och anledningarna till varför han åkte till Danmark och tog värvning fanns inom studentskandinavismen, enligt hans senare anteckningar. Som 22-årig prästson flyttade Envall från Sollentuna till Uppsala för att studera vid universitetet. Under sin korta men framgångsrika studentkarriär lyckades han inte bara avlägga kameralexamen men också vara med vid det stora nordiska studentmötet i Köpenhamn 1845 där Orla Lehmann tog i löfte från alla närvarande studenter (visserligen under festliga förhållanden) att försvara skandinavismen och Skandinavien. När Envall som tjänsteman på Riksbanken år 1848 såg att kriget i Danmark bröt ut beskrev han hur ”Jag tänkte på mitt löfte och beslöt att genast resa ned, taga muskötan på axeln och ställa mig i de danska leden.”⁷³ Det finns uppgifter som andra som tagit lika hårt på sitt löfte i Köpenhamn under Lehmanns Ridhustal. Det finns uppgifter i Jönköpingsbladet om att en Graelius var på till Danmark för att infria sitt löfte från Ridhuset.⁷⁴

Det finns fler uppgifter om mycket skandinavistiskt influerade personer varav en är den då 37-årige premiärlöjtnanten, men också tidigare studenten, Gustaf Lorentz Sommelius som den danske skandinavisten och författaren Fredrik Barfod berättar om. Barfod hade 1848 fått besök av Sommelius som enligt Barfod sade någonting i stil med ”I hafven fått krig nu i Danmark, och jag har god lust att vara med. Men först måste jag veta, om I också har rätten på er sida, om I han [sic!] rent bröd i påsen.” Varefter den danske författaren berättade den slesvig-holsteinska utvecklingen, säkerligen ur sitt eget perspektiv och Sommelius lo-

⁷² Schöldström, 1903 s.38f.

⁷³ Schöldström, 1903 s.25f.

⁷⁴ Sannolikt rör det sig om en felskrivning och det rätta namnet borde vara Craelius som hade studerat i Lund och 1848 var jurist. Jönköpingsbladet 1848-05-20.

vande att gå med och slåss. Sommelius gick ut i kriget men stupade och han ligger begravd på Augustenborgs kyrkogård.⁷⁵

Per August Ferdinand Sohlman är en annan variation på samma tema då han som nybliven filosofie doktor i Uppsala gick in i danska armén som menig 1848. Han beskrivs av en svensk ”vapenkamrat” i Vänersborgs tidning 1874 med orden ”Sohlmans glödande hänförelse för det skandinavistiska intresset och hans personliga mod stodo bland de svenska frivilliga som lysande föredömen.”⁷⁶

Johan Victor Pousette hade visserligen inte varit vid något av de svenska universiteten men menar ändå, i en sentida berättelse, att

Alltsedan jag började fatta innebörden af den s.k. Schleswig-Holsteinska frågan och den förveckling, som uppstått genom det Schleswig-Holsteinska partiets agitationer mot Danmark och afsikten att med Tysklands bistånd upptaga Schleswig-Holstein i Tyska förbundet, följde jag ifrigt alla underrättelser därför. Allteftersom konflikten utvecklade sig, blef min sympati för Danmarks sak starkare och starkare, och efter hand mognade hos mig beslutet att, ifall krig utbröte, offra mitt ringa lif och 26-åriga varma blod för danskarnas patriotism.⁷⁷

Pousette måste ha varit mycket övertygad eftersom han, när hans ansökan om tjänstledighet 1848 nekades, begärde avsked från sitt svenska regemente där han var sergeant. Han begav sig sedan till fots mot Köpenhamn med drygt 25 riksdaler, vilket var den innestående lön han hade fått ut när han sa upp sig.

Det var dock uppenbarligen inte alla frivilliga som hade en lika stark ideologisk grund som det verkar av de ovanstående exemplen. Den svenska löjtnanten Anders August Linnström är det mest extrema exemplet. Han hade stridit tillsammans med danskarna 1848 och 1849 och blev utsedd till Riddare av Dannebrogen. Men när han hade vägrats fortsatt anställning i danska armén efter slaget vid Fredericia, då nästan samtliga skandinaviska frivilliga hemförlovades, gick han över till fienden 1850. Han ströks ur Dannebrogens riddarlängd och fallet blev uppmärksammat på båda sidor av Öresund. Han fick avsked ur svenska armén och åkte över Atlanten till USA och dess armé där han ingick tills han stupade i det andra slaget vid floden Bull Run i Virginia 1862.⁷⁸

Om Linnströms motiv till att gå över till Danmarks fiende var hämnd efter att ha vägrats fortsatt anställning eller ett fortsatt sökande efter äventyr går inte att belägga. Däremot kan man utesluta hämnd när det gäller godsägarsonen Carl Axel Egerström som var 19 år när han åkte till Köpenhamn för att enrollera sig i danska armén. Han började som menig men avancerade till underofficer under 1848 och Egerström var även med i krigets andra år som underofficer. Men han sökte sig vidare till nya äventyr efter några år som sergeant i den svenska armén, så han begav sig iväg från Sverige igen. Hans resor förde honom runt hela världen: Ostindien, Kalifornien, Sandwichöarna och Australien varefter han blev kapten i försvarskåren på Fiji. Inte ens detta kunde dock få honom att slå sig till ro. Istället

⁷⁵ Schöldström, 1903 s.78f.

⁷⁶ Schöldström, 1903 s.76-78.

⁷⁷ Schöldström, 1903 s.58-64.

⁷⁸ Schöldström, 1903 s.49 kompletterat med Ericsson, 1996 s.31.

reste han vidare till Nya Guinea och Australien efter drygt 10 år på Fiji. Det blev i Australien som han slutade sina dagar som 71-årig guldgruvsägare.⁷⁹

Det var fler som inte kunde slå sig till ro och efter slaget vid Fredericia fanns det ett annat krig i Ungern där det var ett uppror mot det Habsburgska styret. Berndt Salomon Lind och Carl Rudbeck bestämde sig för att använda det de hade kvar av sin tjänstledighet från den svenska armén till att gå med i general Görgeis upprorsarmé. De hade dock inte nått långt innan de fick underrättelser om den arméns kapitulation och de återvände därmed till Sverige.⁸⁰ Även andra hade idén om att åka till Ungern och den 44-årige veterinären Carl Fredrik Westerberg fortsatte till Ungern efter att det blivit vapenvila i Danmark 1848. Han återkom till Danmark 1849 efter de ovanstående händelserna med Görgeis kapitulation och fortsatte sin veterinärverksamhet i Värnamo.⁸¹ Att slåss på Ungerns sida kan visserligen ses som att man fortsätter att slåss mot tyskarna men jag har inga uppgifter på att någon åberopade att den avsikten eller att den fanns hos Lind, Rudbeck eller Westerberg.

Jag tror inte att det var möjligt att gå ut i kriget utan något sinne och sökande efter äventyr. Lika lite tror jag att de frivilliga kunde göra det utan att ha någon övertygelse om att det de gjorde var rätt. Av ovanstående exempel kan vi förstå att det fanns några som lutade mer åt det ena och några som lutade åt det andra hållet när det gäller dessa två punkter. För dem som var militärer tjänade kriget också som en erfarenhet, något som man kan uttyda i formuleringar som furiren Kastengrens om att han ville ”pröfva på huru det gick till i krig”.

2.4 Sammanfattning

Vad vi inte kan veta säkert är fortfarande samtliga individuella soldaters personliga anledningar till att gå i dansk tjänst även om det finns indikationer på att de såg både äventyr och ideologi i sitt beslut. Vi kan inte heller veta hur många som skulle ha åkt om de ekonomiska villkoren varit bättre, men vi kan rimligtvis anta att många fler skulle ha gjort det ifall de inte haft den ekonomiska risken ovanpå den personliga risken.

Det finns mycket som har en osäkerhetsfaktor inom de frivilligas område men det vi kan veta helt säkert är att åtminstone tidningarnas redaktörer ansåg att handlingen att åka som frivillig till Danmark var en yttring av skandinavisk solidaritet, om än inte nödvändigtvis ett stöd åt den politiska skandinavismen. Vi kan även veta säkert att det antal människor som åkte till Danmark 1848 och 1849 kan betecknas som *många* om man jämför med dem som åkte till Polen, Italien, Grekland, Ungern och andra europeiska revolter under 1800-talet. Jämfört med det amerikanska inbördeskriget och boerkriget, där det mestadels var svenskar som bodde på plats som deltog och de som kom från Sverige var nästan uteslutande militärer, var frivilligas bakgrund i treårskriget betydligt mer diversifierad yrkesmässigt även om det var en militärt dominerad tillställning. Treårskriget har alltså en särställning bland de tillfällen då svenskar åkte iväg frivilligt för att slåss

⁷⁹ Schöldström, 1903 s.23f.

⁸⁰ Schöldström 1903, s.47, 67-69.

⁸¹ Schöldström 1903, s.95f.

militärt under 1800-talet. Det pekar alltså på att det fanns ett stöd för skandinavismen hos icke-eliten och speciellt medelklassen. Avsaknaden av uppgifter om personer från det man kan kalla för underklass kan förklaras av ekonomiska faktorer och den möjligheten att de inte förts in med titel i Schöldström.

Ett annat och mer avsidigt resultat som man kan uppfatta är dominansen för Skåne och Stockholmstrakten bland de frivilliga. En faktor som möjligen kan förklara Stockholms dominans är de många militärerna och stora borgerskapet i Stockholm medan Skånes dominans kan förklaras med närheten till Danmark och de lägre resekostnaderna detta medförde. De två områdena är även urbana center med en stor medelklass, det sociala skikt där nationalism, enligt den klassiska nationalismteorin, skapas och konsumeras. Däremot passar inte den skånska dominansen in på Sahlins och Barths syn om att det utvecklats motsatta identiteter i gränsländerna. Det hela passar mycket bättre in på de tankar som Douglass redovisade angående multipla identiteter, vilka kommer fram vid olika tillfällen. Vid detta tillfälle, med Danmarks krig, kom den skandinaviska identiteten och solidariteten fram.

I och med jämförelsen mellan 1848 och 1864 ser man tydligt hur det 1864 inte längre är endast medel- och överklass som åker som frivilliga utan även personer med sämre ekonomiska villkor åker. Att hantverkare och arbetare åker i högre utsträckning skulle jag vilja tillskriva den ekonomiska hjälp som frivilliga kunde få genom skarpskytteföreningarna. En geografisk förändring skedde till en mer utplattad struktur av frivilliga över landet där visserligen Stockholm behöll ett starkt grepp men Skånes styrka faller.

Efter kriget 1848 fick de skandinaviska frivilliga medaljer, inte bara från danska staten och en självständig dansk kommitté, utan vissa fick även svensk medalj för tapperhet i fält, ett tecken på det officiella Sveriges acceptans för deras insats.⁸² Dessutom tackades de med en tacksägelseadress från Danmark med över 44000 underskrifter, en mycket ansenlig siffra.⁸³ Vissa av dem kom även att tackas på plats. Den frivillige underofficeren Johan Victor Pousette berättar till exempel om hur han och de andra frivilliga tackades av danske kungen genom att få gå och äta först vid en mönstring inför att vapenvilan 1849 skulle gå ut.

Konungen befallde oss att träda fram till dessa [bord] och sedan han stigit af hästen, gick han fram till oss, fattade ett glas och klingade med närmaste samt uttryckte med några ord sin tacksamhet till och välbehag med oss.

Detta var för oss alla en verklig högtidsstund, som utjämnade intrycket af många mödor och besvärligheter.⁸⁴

⁸² Schöldström 1903, 48f.

⁸³ Hoff, 1949 s.41.

⁸⁴ Schöldström 1903, s.62.

De svenska reguljära trupperna lär även ibland ha hälsats och tackats av lokalbefolkningen på Fyn, där de var inkvarterade. Enligt en okänd officer fick ett kompani ur Västgöta-Dals regemente en sång med sig hem som börjar:

Velkomne her De være
De vakkre svenske Mænd
De komme for att värne
For vores Fædreland
De modig fremand skrider
Alt over Land og Sø
Indtill de så omsider
Kom til vor lille Ö.⁸⁵

⁸⁵ Melodin är samma som till *Vift stolt på Codans Bølge*. Öresundsposten 1848-07-22.

3.0 Insamlingarna

Under 1800-talet var insamlingar till olika ändamål ingen ovanlighet. Det bedrevs insamlingar till städer som var härjade av stadsbränder och till bönder som hade blivit rånade, ingen fråga var för stor eller för liten.⁸⁶ Ofta användes tidningsmediet till att föra vidare budskapet om insamlingen och ibland var det till och med redaktionen själv som var initiativtagare.⁸⁷ Eftersom tidningarna under den här tiden kopierade och citerade delar av andra tidningar som de fann intressanta och riktiga så spreds ofta upprop till insamlingar (precis som originella nyheter och debattartiklar) relativt snabbt över landet.

För att få struktur över detta kapitel kommer jag att först ta upp uppropen till de olika insamlingarna, både de som jag har resultaten från och även några där jag inte har funnit några redovisade resultat, varefter jag kommer att behandla resultaten av de olika insamlingarna var för sig. Förutom dessa redovisade resultat finns det insamlingar som har så få resultat att det inte skulle göra någon nytta och därför har jag koncentrerat mig på två insamlingar som har haft en riksomfattande prägel.

3.1 Uppropen

Det kan urskiljas olika ton i de olika uppropen och olika appelleringar, dels till skandinavism, dels till de allmänna tankarna om folks självbestämmande och dels till humanitära skäl. Det kan dock vara mycket lämpligt att hela tiden tänka på skillnaden på att använda *nabo* eller *grannfolk* och *broderfolk*, så som jag redan har argumenterat i metoddiskussionen.

I Göteborgs Handels och Sjöfarts Tidning uppträder det den 10:e maj 1848 ett upprop till insamling för danskarna med mycket starka skandinavistiska appelleringar som är undertecknad av flera från städernas icke-elit, även om de flesta inte heller hör till dess underklass.⁸⁸ Uppropet inleds med:

Äfven vi hafva med uppmärksamhet och deltagande följt gången af den strid, som våra bröder danskarne kämpa för bevarandet af Skandinavisk nationalitet. Med glädje hafva vi förnummit, att vår älskade Konung är sinnad att låta svenska krigare deltaga i denna heliga kamp.

Att svenska krigare skulle deltaga handlade, som nämnt i bakgrunden, om att Sverige-Norge skulle intervensera om Slesvig-Holstein och Tyska förbundet gick in på kungariket Danmarks jord. Uppropet fortsatte med att förklara att insamlade pengar skulle skickas vidare till den svenska regeringen för deras disposition och sedan uppmanade de:

⁸⁶ Se bl.a. Aftonbladet 1848-04-11 för en uppteckning över mottagna bidrag till insamlingen för de drabbade i stadsbranden i Falun under föregående år och Bohus Läns tidning 1848-08-29 angående insamlingen till ett rånoffer.

⁸⁷ Som i fallet med Bernhard Cronholms insamling till änkor och barn efter fallna danska krigare, som var knuten till Snällposten.

⁸⁸ Man finner snickare, fabriksarbetare, svarvare, bokhållare, smeder, bagare, juvelerare, handelsbetjänter, bokbindare, målare, cigarmakare, sånglärare, tunnbindare m.fl. yrken representerade.

Medborgare! Då våra bröder offra lif och blod för vårt gemensamma skandinaviska fosterland, skulle ej vi kunna uppoffra våra besparingar, något af våra tillgångar?

[...]

Svenskar! Må vi resa oss, som *en* man och ingen fotsbredd af skandinaviens jord skall gå förlorad!

Det är ganska hårda skandinavistiska ordalydelser enligt min bedömning och upp-ropet reproducerades inte i andra tidningar vad jag har funnit. Till skillnad från många andra insamlingar är denna inriktad på det svenska statliga deltagandet medan de flesta andra insamlingarna är inriktade på icke-statligt deltagande. På grund av de stora politiska strider som fanns kring svenskt statligt deltagande kan artikeln vara känslig och är uppenbart politiskt skandinavistisk till skillnad från den kulturella skandinavismens icke-politiska ambitioner.

Ett annat starkt skandinavistiskt influerat upprop, men utan inriktningen på statlig intervention, kom från Uppsala studentkår som inleddes med: ”Det är ej längesedan de första försöken gjordes att emellan Nordens folk åter tillknuta det band, som under mörkrets och sjelfiskhetens tider blifvit upplöst” och fortsatte med att förklara varför studenterna tog sig an den skandinavistiska frågan genom löftet till Orla Lehmann 1845.⁸⁹

Det är på grund däraf, och då Danmark nu kämpar en kamp på lif och död för sin nationalitet och sin sjelfständighet, som Upsala Studentcorps utsänder en uppmaning till hvarje Svensk medborgare, att efter förmåga bidra till framgången af en sak, som är vår, emedan den är våra Bröders. Penningar äro också vapen och de behöfvas alltid der det strides mot öfvermakten.

Uppropet avslutas med en mycket skandinavistisk dikt och sist kommer orden ”Gud skydde och bevara Danmark!” Det verkar ha gått mycket bättre för Uppsala studentkårs insamling än för det göteborgska borgerskapets insamling (som jag inte funnit några resultat på) och Uppsalastudenterna nådde även ut från de stora städerna med sin insamling. Meningen om ”mörkrets och sjelfiskhetens tider” som tydligt ligger i tankebanor liknande den svenske studenten Afzelius som i Köpenhamn 1845 förklarade svenskars och danskars tidigare hat mot varandra genom att ”Furstarne, forntidens Konungar, läto utså och underhöllo detta brödrahat.”⁹⁰ Även denna insamling har alltså en mycket hård skandinavistisk prägel och om man inte sympatiserade med de formuleringarna har antagligen tänkt sig om någon extra gång innan vederbörande gav pengar till insamlingen.

Detta upprop publicerades över hela landet och på de flesta platser ställde någon handlare upp med att ta hand om insamlade medel och skicka dem vidare till kommittén i Uppsala. Dock verkar inte allt ha redovisats eller redovisats under en

⁸⁹ Exempelvis Bohus Läns tidning 1848-05-18

⁹⁰ Afzelius var en av dem som kom att hålla sitt löfte till Orla Lehmann och var 1848 och 1849 frivillig i den danska armén. Holmberg, 1946 s.91; Schöldström, 1903 s.5f.

persons namn, vilket har gjort att de resultat jag kan finna insamlingen inte täcker hela landet på samma vis som uppropet skickades ut och publicerades.

Det tredje exemplet på ett insamlingsuppprop är Bernhard Cronholms insamling till förmån för änkor och barn efter fallna danska krigare i Malmö. Cronholm grundade senare samma år (1848) tidningen Snällposten men uppropet publicerades först i Malmö Allehanda. Uppropet lyder:

Danska nationen kämpar i dessa tider en helig kamp för sitt nationella bestånd. De hafwa redan utvecklat en förmåga af kraft, af sjelfuppoffring, af fosterlandskärlek till den grad, att folklagren häraf skola inhämta en rik lärdom och i Danska historien skola de dagar som nu fortgå bestrålas af en oförgänglig ära.

På denna sida af sundet hafwa wi dagligen och stundligen lyssnat till dem; deras bekymmer äro våra; deras glädje är vår, och dessa senare tiders tilldragelser hafwa ännu mera dragit våra hjertan till dem, ännu mera gifwit oss den öfwertygelsen att wi hafwa med dem ett gemensamt intresse.

För att i någon ringa mån kunna wisa hwad wi tänka och önska har man beslutat att inbjuda till

En subskription för samlandet af bidrag
åt enkor och barn efter de Danska krigare; som fallit eller falla i den
strid som nu kämpas.⁹¹

Uppropet börjar lite tamt med hänvisningar till nationers rätt och precis som i de andra insamlingarna hotas det indirekt med att Danmark kanske blir helt ockuperade av tyskarna genom ordalydelser om Danmarks hotade självständighet.⁹²

Fortsättningen av upppropet är desto intressantare när Cronholm beskriver Öresund och närheten till Danmark och det hela liknar mer en kulturell än en politisk skandinavism. Temat i insamlingen är också mer av humanitära skäl för att bistå några av de grupper som far mest illa i kriget. Det humanistiska temat bör ha varit helt i sin ordning även för konservativa som ogillade skandinavismens politiska ambitioner men ansåg att danskarna borde få hjälp. En *mjukisskandinavism*, men ändå en skandinavism genom det sätt de skrev om gemenskapen mellan svenskar och danskar som finns i det andra stycket av upppropet.

3.2 Änkor och barn efter fallna danska krigare

Bernhard Cronholms insamling för änkor och barn efter fallna danska krigare hade ett upptagningsområde som huvudsakligen berörde Skåne, men upppropet har publicerats i andra tidningar runt om hela landet. Insamlingens resultat publicerades i Malmö Allehanda och i Cronholms nystartade tidning Snällposten. Dock verkar det endast vara resultaten från Skåne som publicerades i dessa tidningar. Jag redovisar inte något slags statistik över hur mycket olika identifierbara samhällsgrupper skänkte eftersom givarnas namn inte alltid redovisades. Den stora

⁹¹ Malmö Allehanda 1848-04-26

⁹² I Göteborgsinsamlingen låter det: ”den strid, som våra bröder danskarna kämpa för bevarandet af Skandinavisk nationalitet” och i Uppsalainsamlingen: ”Danmark nu kämpar en kamp på lif och död för sin nationalitet och sin sjelfständighet”.

delen av bidragen är utan namn på givaren eller så är det bara givarens initialer utsatta. Däremot kan man identifiera att vissa samhällsgrupper överhuvudtaget intresserade sig för insamlingen och vilka grupper som verkar ha varit dominerande bland givarna. Jag kommer inte att koncentrera mig på hur mycket de olika grupperna skänkte eftersom det endast hade varit relevant i relation till exempelvis inkomst. Jag är endast intresserad av vilka sociala och kulturella grupper som denna insamling, och skandinavismen, nått ut till. Det intressanta här är också om vissa samhällsgrupper överhuvudtaget finns med i insamlingslistorna och om insamlingen verkar ha varit lyckad, vilket borde visa på en skandinavistisk sympati bland befolkningen.⁹³

För det första verkar denna insamling ha knoppat av sig, med andra ord har enskilda individer i olika kretsar samlat ihop medel som de skickat in till Cronholm. Detta bör inte vara något problem om man vill se från vilka samhällsgrupper pengarna kom ifrån eftersom dessa avknoppningar inte bör ha gått utanför den insamlade personens sociala nätverk.

På detta sätt har Malmö bildningsförening, en medelklassdominerad förening, sänt in pengar genom magister Quenfel. De 230 riksdaler som skickades in genom dem måste ha samlats in från ett större antal människor, likaså de 330 riksdaler som samlades in ”bland Damerna i Malmö”. De vanliga pengabidragen verkar ha legat på mellan 1 riksdal och 30-50 riksdaler. Dessutom har det strömmat in en hel del pengar från det bildade borgerskapet i Lund genom magistrarna Berling och Ljunggren. Alltså de stadsbor med en god ekonomi som läste tidningar och böcker. Förutom dessa sällskaps- och föreningsinsamlingar finns det även många som titulerar sig som ”handlande” eller bara genom ett borgerligt efternamn i listorna. Detta är mer en bekräftelse än vad det är en upptäckt eftersom det bildade liberala borgerskapet och Lunds studenter var de kretsar där man sedan tidigare anade existensen av skandinavistiska idéer eftersom de läste tidningar där skandinavistiskt budskap gick ut.

Det mest intressanta är en notering om 8 riksdaler insamlade ”genom tolfskillingsubskription bland 32 arbetare på jerngjuteriet”. 32 arbetare har alltså samlat ihop 8 riksdaler till insamlingen genom att bidra med 12 skilling var. Det är inte i närheten av de hundratals riksdaler som borgerskapet samlade ihop. Det intressanta här är alltså viljan bland arbetare att ge bidrag, till denna insamling, fanns bland arbetare överhuvudtaget. Det finns fler exempel, om än inte lika tydliga som det ovanstående, som en tunnbindare Pettersson bidrar med 4 riksdaler och en fanjunkare och en smedsmästare finns också i rullorna. Totalt var det 79 bidrag som samlade in något över 3448 riksdaler. Antalet personer som stod bakom bidragen var, som de har indikerats innan, många fler än 79 eftersom många bidrag var hopsamlingar som endast antecknades på en person i listorna.

Nu ska man visserligen tänka på att en arbetare 1848 inte var det samma som en arbetare på 1900-talet. Under titeln arbetare inkluderades då egentligen alla som arbetade inom hantverks och tillverkningsindustri.⁹⁴ Alltså kan de 32 ”arbe-

⁹³ Detta avsnitt kommer att vara byggt på Malmö Allehanda 1848-05-13 och Snällposten 1848-06-02 där insamlingarna redovisats.

⁹⁴ Jansson, 1985 s. 188, 195, 199.

tarna” mycket väl ha varit både vad vi idag kallar arbetare och de som vi skulle kalla gesäller.

Öresundsposten, som var en Helsingborgstidning med starka skandinavistiska drag, hade också en delinsamling till änkor och barn till fallna danska krigare tillsammans med Lunds och Helsingborgs bildningsförening. Det var dessa som startade idén med tolvskillningsbidrag, som antagligen Malmöarbetarna vid järngjuteriet haft som modell (även om de skickade pengarna direkt till Cronholm istället för Öresundsposten som de övriga gjorde). Genom att det endast var 12 skilling som skulle skänkas, inte mer och inte mindre per person, kunde även mindre bemedlade personer komma undan utan att skämmas för att man gav så lite.⁹⁵ Det fanns dock de som gav för fler personer än vederbörande rimligtvis kunde stå som representant för. Någon som ställde in sin installationsfest och skänkte 130 riksdaler ville exempelvis dedicera pengarna till ”600 fattige i Helsingborgs pastorat”. Det fanns även möjlighet att ge pengar till änkor och barninsamlingen direkt istället för att gå vägen över Öresundsposten och bildningsföreningarnas tolvskillningsinsamling.

Idén med att var och en endast gav 12 skilling verkar dock ha fungerat och i listorna finner man en snickargesäll, en kustvakt, några boktryckarelever, en färjeman, en postiljon, ”tjenarne på Hôtel Mollberg”, en instrumentmakare och många andra utan finare namn och titlar.⁹⁶ Några av dessa, som instrumentmakare och boktryckarelever var antagligen inte utblottade men förmodligen inte heller en del av samhälls- eller ens stadseliten. I synnerhet var inte färjemän och hotelltjänare i närheten av eliten men har av en eller annan anledning ändå skänkt 12 skilling per person.

Det är dock inte bara från stadsborna som man finner bidrag till denna insamling, utan det finns bidrag som visserligen inte är detaljerat uppställda på personer, men ändå har det kommit in bidrag från landsbygden; från Mölle fiskeläge för 37 personer, 22 riksdaler från Filborna socken (dåvarande ytterkanten av Helsingborg) eller mindre bidrag som ”från landet för 4 personer”, ”en pastor på landet 3 rdr”, ”Pehr Gunnarsson på Ramlösa 2 rdr”, ”Schräder på Simmelåberga”, ”från Hjernarp”, ”Holtfreter på Rydebäck”, ”Wihlberg från Tjudegården” och så vidare. Vissa av dessa var sannolikt mer bemedlade, andra inte. Till dessa summor kom även över 400 riksdaler från stadens olika rotar in till tolvskillningsinsamlingen. Allt som allt tillsammans kom 55 olika bidrag in och om man försöker räkna ut antalet individer som bidragit bör det hamna betydligt högre.

Det finns förutom dessa mer troliga fall av icke-elit en hel del son-namn som lika väl skulle kunna vara mer eller mindre välbärgade och belästa. Det finns även de som har gett pengar för sig själva och för sina pigor och drängar. Om pigorna och drängarna var medvetna och sympatiserade med det som deras husbönder gjorde kan vi inte veta. Jämfört med Cronholms egen insamling i Malmötrakten är Öresundspostens tolvskillningsinsamling mer förmöget att få med kvinnor bland givarna (det finns många som titulerade sig mamsell eller fru i samlingsrullorna). Av de många mindre bidragen i Öresundsposten, istället för färre större i Cronholms egen insamling, kan man antagligen sluta sig till att tolvskillningsin-

⁹⁵ Öresundsposten 1848-05-06

⁹⁶ Öresundsposten 1848-05-09, 1848-05-13, 1848-05-20, 1848-06-03.

samlingen appellerade till fler människor med mindre inkomster. Även om dessa grupper inte kan sägas ha skänkt den dominerande delen av insamlingens inkomster är det intressanta att dessa grupper överhuvudtaget finns med i insamlingen och därmed visar sympati mot Danmark och sannolikt en skandinavistisk uppfattning om saken.

3.3 Uppsala studentkårs insamling

Så som vi såg bland uppropen hade insamlingen till änkor och barn en inte särskilt aggressiv framtoning även om den betonade den särskilda gemenskapen med danskarna. Uppsala studentkårs insamling hade däremot en helt annan framtoning där man inte kunde gå miste om det politiskt skandinavistiska budskapet. Insamlingens upprop fick en stor spridning över landet och kom därför att få fler bidrag än insamlingen till änkor och barn.

I många städer lyckades dock inte insamlingen med att få bidrag från annat än det man kan anta vara bildat borgerskap. I städer som Uppsala och Nyköping fanns det knappt ens några son-namn i rullorna och av allt att döma är inga bidrag från vare sig arbetare eller allmoge. Om man går över på de insamlingar som gjorts på andra delar av landsorten så som i Motalas socknar, Södermanland, Mariestad och kanske framför allt i Närke är det en skillnad i hur namn och titlar ser ut.

I Närke har den lokale sammanställaren för insamlingen satt ut gårdsnamnen i parantes efter förnamn och efternamn vilket gör att man snabbt kan konstatera att insamlingen har varit känd och även fått en reaktion på den närkiska landsbygden. Av de 35 bidrag som kommit in från Närke är 4 förmodligen bönder: ”A. Östman (Sköllersta, Seby)”, ”Jonas Larsson (Sköllersta, Murslät)”, ”Jonas Jonsson (Elfwesta)” och ”Lars Jonsson (Hallberg, Alm)”. Vad de olika frekvenserna i att skänka pengar till danskarna beror på kan ha många faktorer. Jag kan framför allt tänka mig spridningen av uppropen och de påtänkta givarnas attityd till danskarna och skandinavismen samt de påtänkta givarnas rent ekonomiska villkor för att ge bort pengar.

Det mest intressanta i uppsalastudenternas insamling kommer vi inte att finna på landsbygden, även om medvetenheten om att uppropet nådde fram till bönderna i Närke också det var intressant utan det gäller storstaden Stockholm. Det var ju Stockholm och Skåne som hade högst andel frivilliga och att de skånska insamlingarna lyckades få medel från mindre bemedlade grupper i samhället.

Från Stockholm finns det två listor, en för bidrag inlämnade till A. Bonniers bokhandel och en annan för bidrag inlämnade till C.A. Bagges bokhandel, men på båda listorna kan man finna ganska många som kan antas vara mindre bemedlade och inflytelserika stadsbor.⁹⁷ Förteckningen över bidrag som kom in till Bagges bokhandel visar att den överväldigande majoriteten är borgare och adel med ganska gott om pengar, då många av dem skänkte över 10 riksdaler. Men det finns ändå 5-6 bidrag som kommer från arbetare som tillsammans samlat in och lämnat vidare bidrag. Det rör sig om 16 riksdaler och 32 skilling från ”G.R. Folckers arbetare”, 2 riksdaler från ”sex fattiga tjenare med rörda hjertan”, 2 riksdaler från

⁹⁷ Aftonbladet 1848-06-03, 1848-06-17.

”tvenne tjenare”, 15 riksdaler och 16 skilling från några som undertecknar sig med ”till Danskarne från de 9 arbetarne vid ett litet boktryckeri”, 5 riksdaler och 16 skilling från ”arbetarne hos bokbindare Åkerdahl” och slutligen kan man eventuellt räkna in det bidrag som undertecknats med ”från hr öfversten och kommandören Liljenstolpe insamlade medel af tjenstemannapersonalen vid Strömsholms stuteri” om 92 riksdaler och 16 skilling.

I den andra delen av Stockholmsdelarna av uppsalastudenternas insamling är det samma majoritet av adel och borgerskap som står för huvuddelen av insamlingens bidrag medel. Eftersom det var färre bidrag som slussades via Bonniers bokhandel var det ändå 6 bidrag bland de totalt 107 som tydligt är från arbetare. De är 4 skilling från ”J.O. Forsster (matros)”, 32 skilling från ”en Tjensteflicka”, 10 riksdaler från ”W.K. (arbetare)”, 32 skilling från ”A.M.Sv. (arbetare)”, 32 skilling från ”A.C. Dahlgren (tjenstflicka)” och slutligen 14 riksdaler och 32 skilling från en instrumentmakares arbetare.⁹⁸

Hur ska man då tolka dessa resultat? 6 bidrag av 107 är mindre än 1% av den totala summan borde inte detta betyda att det bara var ett fåtal av arbetarna som var påverkade av skandinavismen och att det verkligen var samhällseliten som var de som brydde sig. Men jag menar att inte minst de ekonomiska hindren som mindre bemedlade hade för att delta både i frivilligverksamheten och i insamlingarna som ju faktiskt helt bygger på ekonomi, är diskriminerande mot dem som vill uttrycka sitt deltagande men inte har så mycket pengar. Den stackars matrosen som skänkte 4 skilling gjorde antagligen precis vad han kunde ekonomiskt men många andra kan mycket väl ha befarat bli sedda som snåla jämfört med adelsmannen Carl Claes Piper som skänkte 1000 riksdaler i samma insamling. Ett annat hinder kan ha varit läskunnigheten och läsandet av dagstidningar som faktiskt även de kostar pengar om man inte kunde låna en eller råka hitta en tidning.

Vi bör alltså se varje tecken på att bönder och arbetare deltar i insamlingar och frivilligverksamhet som ett större tecken på deltagande än om en person från de mer bemedlade och belästa delarna av samhället, som Carl Claes Piper, gör detsamma eftersom de förra grupperna måste göra större uppoffringar än den senare. Jag vill även påminna om att den här undersökningen inte har som mål att bestämma absolut hur mycket och i vilken omfattning som icke-eliten var påverkad av skandinavismen utan vilka tecken som finns på detta. Dessa insamlingar visar alltså tecken på att det finns ett deltagande av bönder och mindre bemedlade stadsbor, om än främst från det bildade borgerskapet som kan sägas vara en del av medelklassen. Men människor från de lägre skikten är alltså inte helt oberörda av vad som sker och om de kunde läsa uppropet skulle de sannolikt förstå den skandinavistiska laddningen i insamlingen.

3.4 Dannebrogrosor och några andra insamlingar

Förutom de ovanstående redovisade insamlingar finns det även uppgifter om att insamlingar i Gävle hade gått utomordentligt bra och uppgifter om att

⁹⁸ Arkivexemplaret av Aftonbladet 1848-06-17 är otydligt och namnet A.M.Sv. är otydligt. Även summan pengar från ”W.K. (arbetare) är otydlig.

”penningainsamlingen [går] raskt” även bland allmogen.⁹⁹ Även i Piteå lär den 70-80 man stora personalen vid Prins Carls varv ha bidragit till insamlingar till Danmark genom att skänka en dagslön var. Detta tillsammans med övriga insamlingar bland personalen som ska ha gett 350 riksdaler.¹⁰⁰

Påhittigheten bland skandinavisterna var stor för att hitta sätt att samla in pengar och den var antagligen störst i Öresundspostens redaktion, där man kom på idén om att sälja röda rosor som dannebrogrosor till överpris (1 riksdal) och skänka överskottet till danskarna.¹⁰¹ Resultatet blev 18 sålda rosor. På andra håll, som i Göteborg, anordnades auktioner där överskottet gick till danskarna.¹⁰² I både Stockholm och Göteborg och i övriga delar av landet hölls musikaliska uppträdanden till förmån för danskarna.¹⁰³

Det ska dock, återigen, nämnas att insamlingar inte var något ovanligt under tiden som denna uppsats berör. Därför kan det vara bra att jämföra insamlingarna till danskarna med en helt annan insamling: Brandkommittén i Faluns insamling efter stadsbranden 1847. Från denna insamling finns en diger lista med namn och stora bidrag, i samma storleksordning som för de skandinavistiska insamlingarna även om insamlingen inte verkar ha nått ut på samma sätt över landet. Förutom att de flesta gåvorna kom från stadsbor utan son-namn verkar även prästerna ha tagit en stor del av insamlingen genom att anordna insamlingar i sina socknar, möjligtvis genom kollekt i kyrkan. I övrigt fick inte Faluns brandkommitté några bidrag från arbetare förutom ett bidrag om 40 skilling ”från några arbetare vid G G:va”.¹⁰⁴

Något annat som kan vara intressant att ta en kort titt på är de reformsällskap som bildades under den här tiden. Reformrörelsen var kanske ännu större än skandinavismen bland de liberala och de två rörelserna gick ibland in i varandra när de båda argumenterade för hur den norska Eidsvollförfattningen var en förebild för Sverige och Danmark samt visade att skandinaviska folk kunde använda en sådan författning på ett klokt sätt. Jönköpingsbladet och Öresundsposten adopterade dessa två frågor så hjärtligt att de satte de två högst upp på första sidan, varje nummer, i runt en månad.

I Nerikes Allehanda finns en lokal petitionslista för en reformering av styrelseskicket som har skrivits på av 56 olika personer och det intressanta om man jämför de personer som skrivit på denna och de insamlingar som har redovisats är den höga andelen bönder.¹⁰⁵ Av de 56 personer som skrivit på hade 35 titulerat sig som lantbrukare, egendomsägare, hemmansägare eller arrendator. Visserligen lyckades Uppsala studentkårs insamling ovanligt bra med att få pengar från dessa landsbygdslokaler i just Närke men inte med en så pass stor succé som reformationspetitionen fick. Även på andra håll verkade bönderna vara med upptagna med reformer av styrelseskicket. I en artikel i Jönköpingsbladet återges bland annat en

⁹⁹ Jönköpingsbladet 1848-05-23, 1848-06-06.

¹⁰⁰ Jönköpingsbladet 1848-06-03.

¹⁰¹ Öresundsposten 1848-05-06.

¹⁰² Göteborgs Handels och Sjöfarts Tidning 1848-05-17 och 22.

¹⁰³ Göteborgs Handels och Sjöfarts Tidning 1848-05-16; Upsala 1848-06-27 och Öresundsposten 1848-07-04.

¹⁰⁴ Aftonbladet 1848-04-11.

¹⁰⁵ Nerikes Allehanda 1848-04-29.

petition från 282 bönder i ”Forsserums och angränsande socknar i Tweta härad” om en reformering av styrelseskicket.¹⁰⁶ Det kanske hjälpte till för att få upp antalet namn på listorna att man inte behövde bidra med några pengar för att skriva på petitionerna, men det var hur som helst fler namn än för de skandinavistiska insamlingarna i områdena. Även om denna uppsats inte ska vara någon komparativ studie av reformrörelsen och skandinaviströrelsen är det min känsla, efter att ha studerat tidningarna under en tid, att reformrörelsen fick mer utrymme och större sympatier.

När Danmark hamnade i krig igen 1864 hade man, som tidigare nämnts, lärt sig att om man ville få fler frivilliga att åka så var man tvungna att erbjuda bättre ekonomiska villkor. Detta skedde genom insamlingar som, vad jag har förstått, kanaliserades genom skarpskytterörelsen. Det upprättades insamlingskommittéer i Tromsø, Christiania (Oslo), Bergen, Aalesund, Uppsala, Norrköping, Malmö, Kalmar och Borås.¹⁰⁷ Även enskilda erbjöd sig att sponsra frivilliga, så som professorn och greven Hamilton i Lund som satte in en annons om detta i Öresundsposten: ”Swenskar hwilka wilja såsom frivillige ingå i danska arméen, funna efter företeende af prestbetyg samt läkarebetyg om krigsduglighet, erhålla understöd till resa och utrustning”.¹⁰⁸

3.5 Sammanfattning

Resultaten av detta kapitel bör alltså bli att det går att hitta skandinavistisk sympati bland landets icke-elit men det är bara på två håll som man kan finna mindre bemedlade stadsbor bland redovisningarna av insamlingarna: Skåne och Stockholm, där insamlingar verkligen har haft framgång. När det gäller landsbygden finns det en stor avsaknad av landsbygdsbor i redovisningarna av insamlingsresultaten. Jämförelsen angående reformrörelsen i Närke visar även skillnaden på två samtida opinionsyttringar: reformrörelsens petition och skandinavismens insamling.

Vi ska dock inte övertolka dessa resultat eftersom det finns många faktorer som kan ha hindrat landsbygdsbor från att skänka pengar till danskarna. Först och främst gäller det tidningarnas spridning, där städernas befolkning verkar ha varit huvudmålgruppen. Dessutom gäller samma ekonomiska villkor för mindre bemedlade bönder som för mindre bemedlade stadsbor, att man inte gärna ger bort pengar om man behöver dem.

Det finns dock ett problem med reliabiliteten i undersökningen av insamlingarna. Alla insamlingar redovisas inte och inte heller kan alla poster i redovisningarna härledas till yrke och samhällsgrupp samt att vissa bidrag ges i klumpsomma utan särskild ytterligare redovisning. Vikten av denna minskning av reliabiliteten är dock inte lika stor eftersom meningen med undersökningen inte är att komma underfund med exakt hur stor sympatin var. Istället är förhoppningen endast att finna indikationer på sympatier och kunna hitta eventuella dominerande samhällsgrupper. Reliabiliteten är ändå ett problem om man försöker lokalisera sympati-

¹⁰⁶ Jönköpingsbladet 1848-04-25.

¹⁰⁷ Möller 1865 s.175.

¹⁰⁸ Öresundsposten 1864-04-04.

erna på ett geografiskt plan, då vissa regionala insamlingar var bättre redovisade än andra. Men trots allt är den övervikt av sympatier hos mindre bemedlade som finns i insamlingarna från Stockholm och Skåne någonting som går så pass långt över vad som har redovisats från annat håll att jag vill påstå att dessa regioner står ut i den aspekten.

Vi kan alltså konstatera att det faktiskt finns indikationer på att det fanns en skandinavistisk sympati bland vissa arbetare och andra mindre bemedlade stadsbor i Stockholm, Helsingborg och Malmö men att vi inte kan bestämma hur mycket. Bland det vanliga borgerskapet, som kan sägas vara medel- och överklass, finns det starka indikationer på att de, särskilt genom bildningsföreningarna, manifesterade en tro på skandinavismen. När det gäller lantbefolkningen finns det vissa tecken på att bönder har bidragit från Närke, men framför allt finns tecken på att landsbygden var med i rörelsen i Skåne. Återigen ska vi tänka på att jag inte menar att de nödvändigtvis ville ha en statlig förening mellan Sverige, Norge och Danmark utan snarare att de trodde på att den kulturella gemenskapen mellan dessa länders folk var någonting särskilt.

4.0 Opinionsyttringarna

Förutom de insamlingar som gjordes och de frivilliga som åkte till Danmark finns det även andra opinionsyttringar och berättelser om vad folk tyckte på vissa håll i landet. Genom att noga läsa några tidningar har jag lyckats finna några av dessa opinionsyttringar, inte bland ledar- och debattartiklar, utan bland nyheter och insändare.

4.1 Den stridslystne Trelleborgaren och hans dragon

Den 20:e maj 1848 kan man läsa ett brev som på något sätt kommit in till Öresundspostens redaktion från en man i Trelleborgstrakten angående att hans rotes dragon hade fått order att vara beredd på att kallas till sitt regemente för att skeppas över till Danmark.¹⁰⁹ Glädjen var stor hos denne trelleborgare över att ”Äntligen har det nu kommit så långt att man erfar att vederbörande här åtminstone tänka någonting, som har utseende af hjälp för våra danska Bröder.”

Trelleborgaren skrev dock inte bara om sin egen skandinavism utan han menade även att:

Du kan aldrig föreställa dig hvad Danskarnas rättvisa sak slagit an äfven på allmogen här. De som annars älska fred och äro rädda om kronans persedlar, önska nu af själ och hjerta, att Soldater och Dragoner måtte få order att gå i striden med Danskarna.

Trelleborgaren menar alltså att även allmogen i hans trakter vill stödja danskarna i kriget, till och med genom svensk militär intervention.

Trelleborgaren fortsatte sitt brev med att berätta om hur han lovat sin rotes dragon dubbel lön för resten av sitt liv om han dödar antingen den augustenborgska prinsen eller hertigen som gjort uppror. Han utgick alltså vid denna tidpunkt från att de svenska och norska reguljära förbanden skulle sättas in i kriget.

Vad kan man då dra för slutsatser av denna lilla berättelse från en Trelleborgare med okänt namn och ganska okänd bakgrund? Rent källkritiskt kan man inte klandra personens tidsmässiga närhet eller geografiska närhet men det är möjligt att Trelleborgaren hade ett socialt avstånd till den allmoge som han vittnar om. Äktheten kan inte undersökas så mycket noggrannare än de uppgifter som Öresundsposten lämnat. Visst är det även möjligt att tidningsredaktionen skrev ihop detta brev helt själv, men detta är inte sannolikt. Beroende av andra källor verkar inte berättelsen vara eftersom den endast beskriver det brevskrivaren själv har uppfattat och av kontextkritiken kan inte sägas mer än att Indelningsverket och rotesystemet fortfarande var i bruk vid tidpunkten då brevet skrevs och publicerades. När det gäller tendensen hos brevskrivaren är det mycket möjligt att den allmoge som brevskrivaren berättar om har levererat svar för att behaga sin försörjare och det är även möjligt att brevskrivaren själv tolkar svar och stämningar efter sin egen, tydligt skandinavistiska, idévärld.

¹⁰⁹ Brevet är daterat till den 9:e maj 1848

Vi kan inte ta Trelleborgarens vittnesmål som en sanning om att allmogen var skandinavistiskt influerad i Trelleborgstrakten men måhända som ett indicium och som en indikation på att detta absolut inte var en omöjlighet.

Det finns även uppgifter om motsatsen i en artikel i Aftonbladet, som jag dock inte har hittat, utan jag har bara funnit en kommentar till den. Artikeln ska, enligt kommentaren menat att det svenska ingripandet i Danmark inte hade någon sympati bland allmoge och trupp enligt en godsägare i Skåne. Medan kommentaren menar att det svenska ingripandet visst hade stöd inom den skånska allmogen.¹¹⁰

4.2 Slagsmålen som inte blev av

Lantbrukarsonen och studenten Johan August Bergström hade bestämt sig för att åka till Danmark som frivillig. Tillsammans med studenterna Berg, Thorsén, Ödmann och Lifbäck, några löjtnanter, en major och några andra tog han ångbåten Gauthiod från Stockholm till Köpenhamn. Bergström berättar i ett brev som publicerades i tidningen Upsala under sommaren 1848 om resan att de råkat i handgemäng med den tyske kocken ombord på Gauthiod:

Restaurantören ombord var nämligen tysk och kunde ej tåla oss. Han sökte på allt sätt brandskatta våra magra plånböcker, och då vi satte oss till motvärn, öfvergick han till offensiven, i det han med en skål fylld med grädde slog Ödmann i hufvudet. Kaptenen förmedlade dock snart stillestånd oss emellan.¹¹¹

Hur det än var med tyskens brandskattning av deras plånböcker och så vidare så var det i varje fall värt att ta upp i ett brev som sedermera skulle publiceras i en svensk tidning. Kocken visste dock antagligen att de var på väg till Köpenhamn för att bli frivilliga, vilket de sannolikt inte ville dölja, och det blev till en konflikt som de tolkade som nationell mellan sig själva som skandinaver och den tyske kocken.

Det finns även rykten som återges lite här och var om ett slagsmål i Jönköpingstrakten mellan på ena sidan en dansk och en italienare och på den andra en fransos och en tysk efter att de senare börjat sjunga den tysk-nationalistiska sången ”Schleswig-Holstein meerumschlungen”.¹¹²

Trots dessa rykten rapporterar Dagligt Allehanda att det inte varit några spänningar mellan svenskar, danskar och tyskar i Stockholm: ”Väl är det sannt att deltagandet för Danskarne stegrats mer och mer, att till och med allmogen delar denna förkärlek för Danskarne. Men det vete vi alle att intet tecken till spänninge visar sig mot de i hufvudstaden bosatte Tyskar”.¹¹³

Skandinavismen i Sverige verkar alltså inte ha skrämt upp stora anti-tyska känslor och allmänheten verkar inte heller ha sett tyska privatpersoner som fiender. Däremot var det inte rådligt att sjunga ”Schleswig-Holstein meerumschlungen” i en svensk allmänhet under dessa tider, precis lika lite som

¹¹⁰ Malmö Allehanda 1848-06-14.

¹¹¹ Upsala 1848-06-16 samt Schöldström, 1903 s.9-11.

¹¹² Jönköpingsbladet 1848-06-23 och Malmö Allehanda 1848-07-01.

¹¹³ Dagligt Allehanda 1848-06-19.

det var rådligt att sjunga danska nationalistiska visor i Tyskland. Det lutar mer åt det som en talare vid den skandinavistiska festen 1848 i Christiania (Oslo) skålade för (i svensk översättning): ”Norden, vårt treeniga forsterland. Skål för Tyskland, från Alperna till Eidern, men inte ett steg längre.”¹¹⁴ På många fler ställen finner man sådana påståenden som är positiva mot tyska nationalisternas strävanden men samtidigt menar att det ska sluta vid floden Ejdern. Skandinavismen verkar i allmänhet betydligt mer pro-skandinavisk än anti-tysk.¹¹⁵ Dessutom betonar gärna konservativa tidningsskribenter att svenskarna hade ett nära släktförhållande även till tyskarna och inte bara till danskarna, därför var den dansk-tyska kampen ett brödrakrig.¹¹⁶ Det finns ändå vissa indikationer på att man anser att tyskarna är ett hot, men då framför allt den konservativa stormakten Preussen. Huvudsakligen handlar dock resonemanget om de naturliga nationella gränser, förknippat med språkgränser, som ska ha funnits sedan urminnes tider.

4.3 Skytts härad's bönder

Enligt en artikel i Post och inrikes tidningar hade några hemmansägare från Skytts härad, nära Malmö, ställt 50000 riksdaler till kungens förfogande för assistansen till Danmark. 50000 riksdaler var en enorm mängd pengar och tidningen Minerva menade att det var orimligt eftersom det bara skulle finnas 8 bönder med ett helt hemman och 122 bönder med ett fastighetsvärde på över 8000 riksdaler i Skåne.¹¹⁷

Malmö Allehanda, som fanns mycket närmare själva trakten, korrigerade därefter uppgifterna och uppgav att det *endast* rörde sig om 22000 riksdaler som bönderna har tecknat sig för, enligt listan:¹¹⁸

Hans Persson i Hindby 2000.
Jeppa Andersson i Kattarp . . . 2000.
Truls Larsson i Eskilstorp . . . 2000.
Jöns Andersson i Hököpinge . . 2000.
Måns Tufwasson i Hyllie . . . 2000.
Pehr Andersson i Wintrie . . . 2000.
Mathias Pålsson i Bellevne . . . 4000.
Aug. Antonsson i Eskilstorp . . . 4000.
Joseph Larsson i Hyllie 1000.
Hans Swensson i Tygelsjö . . . 1000.

Det är, trots korrigeringen, mycket stora summor och man kan undra om det rör sig om direkta bidrag från dessa bönder eller om det mer ska ses som lån från dessa. Detta verkar inte helt klart och det beskrivs som att pengarna ska vara ”till kungens disposition” och att bönderna ”till danskarnas undsättning sammanskjutit”.

En deputation på 50 hemmansägare från Skytts härad hade även, enligt tidningen, uppvakttat kungen, som höll till i Malmötrakten under sommarmånaderna

¹¹⁴ Jönköpingsbladet 1848-04-15 och Malmö Allehanda 1848-04-19.

¹¹⁵ Som exempelvis artikeln ”Eidern är tyska rikets gräns” i Upsala 1848-06-23.

¹¹⁶ Löfgren, 1921 s.29,33f.

¹¹⁷ Jönköpingsbladet 1848-06-20.

¹¹⁸ Malmö Allehanda 1848-06-21.

1848 på grund av läget i Danmark. Bönderna, ledda av Pehr Andersson i Wintrie, ska där ha framfört ”det allmänna tankesättet på orten [...] att allmogen här önskar på hwad sätt den förmår, understödja H.M. [Hans Majestät] i dess företag i denna väg.” Bönderna ska även ha framfört att ”Wi tacka för den faderliga försorg Eders Maj:t drager för sitt folks och sitt lands mål – och äfwen tacka wi för den hjälp Eder Maj:t har lemnat och påtänker till grannrikets och Brödrafolkets skydd”. Resten av böndernas hälsning till kungen fortsätter i samma högtidliga stil. Malmö Allehanda bör ha haft tillgång till goda källor och även om de exakta ordalydelseerna inte stämmer bör det ha varit någorlunda sant. För om de omnämnda bönderna, eller några andra bönder från Skytts härad, skulle ha fått höra om vad tidningen skrev och inte skulle ha funnit sig i det skriva är det nog rimligt att det skulle ha kommit en korrigering, vilket inte har skett.

Kanske är detta en skandinavistisk sympati? Vare sig det handlar om ett lån eller ett bidrag så är det stora pengar som offras. Dessutom görs det med ord om att undsätta danskarna och att hjälpa brödrafolket, vilket inte heller det har bestri- dits av bönderna i ett senare skede. Det som kan ifrågasättas är i vilken utsträck- ning som dessa bönder tillhörde icke-eliten. Visserligen var de tydligen bönder, men de bodde i närheten av en storstad och de hade en bra ekonomi. Men de varje fall ändå inte en del av eliten som skapade den skandinavistiska ideologin eller stod i centrum för den politiska utveckling, som Holmberg huvudsakligen under- sökte. De är inte heller en del av borgerskapet, även om de möjligtvis hade till- gång till lite av det livet. Bönderna som framträdde här var sannolikt inte fattiga och obildade, men inte heller någon del av eliten i samhället.

4.4 Skandinaviska föreningar och bildningssamfund

Det har tidigare nämnts att borgerligheten var reformrörelsen och skandinavis- mens kanske starkaste fästen. Även om detta är ganska bekräftat genom andra studier, såsom Löfgrens om tidningarna, kan det ändå vara en poäng att peka på den bildade borgerlighetens skandinavism sympatier eftersom de inte själva var eliten även om de var starkt påverkade av dåtidens läsmidier.

Det var kanske främst genom borgerlighetens bildningsföreningar, som fanns i de flesta städer med något anseende runt 1848. Bildningsföreningarna höll före- drag och andra utbildande sammankomster. Genom att öka kunskapen om många fenomen hos borgerligheten hoppades de att kunna skapa bättre människor. Bild- ningsföreningarna var främst skapade och tänkta för de bättre beställda delarna av borgerligheten men såg även mål i att få med *arbetare* som gesäller i sin verk- samhet. Politik ansågs som ett, i princip, förbjudet område även om avsteg från detta gjorde löpande. I Stockholm var den Skandinaviska föreningen en utbryt- ning ur den allt mer samhällsbevarande bildningsföreningen under 1847 och den Skandinaviska föreningen hade även ett samarbete med reformrörelsen och dess föreningar.¹¹⁹

Det har även tidigare betonats att det arrangerades tivoli, konserter med mera i de svenska städerna där behållningen gick till Danmark. I Göteborg bildades även

¹¹⁹ Jansson, 1985 s.186-196

under 1848 en skandinavisk förening.¹²⁰ Det var dock på bildningsföreningarna som huvudaktiviteterna låg. Främst var det föredrag om olika ämnen som kunde intressera denna samhällsgrupp och under 1848 var det många gånger kriget och den dansk-slesvig-holsteinska frågan som togs upp.

Ett exempel på de föredrag som kunde hållas på bildningsföreningarna var det i Malmö bildningsförening som i början av maj höll föredrag om ”det lidande, som drabbat det ädla Danska folket under dess hedrande strid för försvaret av dess heliga och rättmätiga sak.”¹²¹ Direkt efter föredraget skedde en spontaninsamling till änkor och barn till fallna danska krigare som inbringade 215 riksdaler och 42 skilling.

Ett par veckor senare hölls ytterligare ett föredrag på liknande tema i Malmö bildningsförening, denna gång om Danmarks rätt till de omtvistade områdena Slesvig-Holstein samt ”nyttan af vår ridderlige konungs uppträdande på de ädle Danskarnes sida” varefter nationalsången sjöngs och Tegnér's Swea reciterades.

På många håll var det även bildningsföreningarna som orkestrerade insamlingarna till Danmark så som i Jönköping där de samlade in 187 riksdaler och 40 skilling.¹²² Det var dock inte bara genom dessa föreningar som skandinavistiska sympatier bland borgerligheten visade sig; även genom det tivoli till fördel för änkor och barn till fallna danska krigare som hölls i Malmö och teater som hölls åtminstone i Malmö, Uppsala, Göteborg och Jönköping.¹²³ Detta visar att tivoliägare och teaterdirektörer trodde att borgerligheten skulle gynna deras verksamhet om den verkade vara till gagn för skandinavismen. I Malmö höll även danska teatersällskap många uppträdanden, på grund av att efterfrågan i Köpenhamn hade gått ner efter att kriget började.¹²⁴

Det finns även mer spontana händelser nedtecknade som visar på borgerskapets sympatier. När den danske skandinavisten, och numera ministern, Orla Lehmann var på väg mot Köpenhamn från London stannade fartyget kort till i Göteborg för att ta ombord kol. Då samlades det en stor folkmassa om 400 personer, som det bedömts, vilka hyllade Lehmann och ”brödrariket Danmark”.¹²⁵

4.5 Bokreklam

I dåtidens tidningar speglade annonserna till viss del vilken efterfrågan som handlarna trodde sig ha hos sina konsumenter (likt teaterframträdanden och tivolin), precis som idag. Alltifrån ”Lifförsäkringar emot krigsfara” och porträtt av den danske liberalen och skandinavisten Orla Lehmann till de konkurrerande ångfartygen och bokhandlaren's nyinkomna böcker annonserades det om i tidningarna.¹²⁶ Bokhandlaren's annonser är de mest intressanta av dessa, även om den ovanliga annonsen om ”Lifförsäkringar emot krigsfara” kan visa på den krigsrisk som upplevdes.

¹²⁰ Göteborgs Handels och Sjöfarts Tidning 1848-05-11, 1848-05-22.

¹²¹ Malmö Allehanda 1848-05-03.

¹²² Malmö Allehanda 1848-05-20 och Jönköpingsbladet 1848-06-11.

¹²³ Malmö Allehanda 1848-05-03, Göteborgs Handels och Sjöfarts Tidning 1848-05-24 och Jönköpingsbladet 1848-05-16.

¹²⁴ Malmö Allehanda 1848-04-12 och 1848-04-26.

¹²⁵ Jönköpingsbladet 1848-05-02.

¹²⁶ Som i exempelvis Malmö Allehanda 1848-07-29, 1848-06-07, 1848-05-13 och 1848-04-26.

När oroligheterna drog igång i Danmark och Slesvig-Holstein dröjde det inte heller länge innan bokhandlarna började annonsera om böcker och kartor angående konflikten, allt för att konsumenterna skulle kunna hänga med i konfliktens alla historiska svängar. Det kom även att annonseras för ”Skandinaviskt brevpapper” i Göteborg och Uppsala, vilket inte var annat än vanligt brevpapper.¹²⁷

Boktitlar som verkar ha varit populära inkluderar greven René de Roillés ”Danmarks rättigheter till Hertigdömet Slesvig” inklusive karta som det annonserades om i Göteborg. Även Emil Keys broschyr ”Om Skandinaviens framtid” annonseras ut till förmån för ”den pågående kampen i Danmark”.¹²⁸ När det gäller musik kunde man köpa Anna Maria Schuncks ”Nordisk Krigssång” som såldes för 4 skilling samt ”Den tappre landssoldat” på både svenska och danska.¹²⁹ Under 1849 kom det till nya publikationer som ”Skandinavia Ode” av P. Rosenqvist för 6 skilling.¹³⁰ Det annonserades inte, vad jag har kunnat finna, om några böcker som berättar om kriget och Danmarks *rätt* till Slesvig-Holstein ur en tysk synvinkel. Allt detta vittnar om att det måste ha funnits ett stort intresse för skandinavismen och för Danmarks krig bland den bildade medelklassen men av allt att döma inte några större tyska sympatier eftersom inga böcker om den tyska sidans rätt till Slesvig-Holstein utannonserats.

4.6 Effekten av breven hem

Från frivilliga, från reguljära soldater på Fyn och från reguljära soldater i Slesvig under den av Sverige övervakade vapenvilan kom det brev hemåt. Det var inte bara officerare och förmögna som skrev hem utan även många av de vanliga soldaterna kunde läsa och skriva. Visserligen kostade det 14 skilling att skicka ett brev i endera riktningen, vilket kunde vara svårt för vissa att få ihop till, men det var tydligen ändå många som skickade brev hemåt då och då.¹³¹

En artikel i Dagligt Allehanda beskriver detta i Västergötland där soldaternas ”alster vandra från gård till gård, från stuga till stuga, och i hvilka hvarje rad läses och begrundas på det nogaste.”¹³² Soldaterna skrev hem om hur de hoppades komma hem snart, om hur de på avstånd hört och sett kanonernas dunder och stridsdammet på Jylland. De skrev om hur de blivit välkomnade av danskarna, men också om problemen med att de lätt kunde få tag på öl och vin men inget brännvin. En officer menade i ett annat sammanhang att ”våra soldater allmänt tycka att danskan går bra an, ’bara den icke vore så illa stafvad’ i skrift. Dessa många dubbel-a göra dem stort besvär.”¹³³

Soldaterna skrev alltså hem om likheter och skillnader mellan hembygden och dessa danskar. Den tydligt skandinavistiske artikelförfattaren i Dagligt Allehanda beskrev hur han såg på västgötaböndernas intryck av situationen:

¹²⁷ Uppsala 1848-08-11 och Göteborgs Handels och Sjöfarts Tidning 1848-06-20.

¹²⁸ Malmö Allehanda 1848-05-27.

¹²⁹ Malmö Allehanda 1848-07-29.

¹³⁰ Malmö Allehanda 1849-02-07.

¹³¹ Dagligt Allehanda 1848-08-17.

¹³² Ibid.

¹³³ Officieren är okänd till namnet men brevet är skrivet från Fyn. Öresundsposten 1848-06-22.

Dessa trakters allmoge, som med modersmjölken insupit den föreställningen, att Danskarne äro våra fiender, och som endast undantagsvis hört något om den skandinaviska idéen, har på en kort tid kommit på helt andra tankar och betraktar *numera* Danskarne som *bröder* och *vänner*, hvilka vi böra finna oss manade att understödja och hjälpa.¹³⁴

Visserligen hade artikelförfattaren en kraftig ideologisk tendens i sin beskrivning, men på några punkter har han rätt. Det gick för soldaterna att skicka hem brev och genom hundratals år hade den svenska propagandan verkat för att misskreditera danskarna. Om man inte hade möjlighet att träffa några danskar, som sannolikt fattiga bönder på västgötaslätten inte hade många möjligheter till, fanns det inte heller någon möjlighet att ändra den inställning som propagandans påbud. Brevet från de enkla soldaterna var alltså en mycket stark kraft för en förbrödring mellan de lägre samhällsklasserna i Sverige och Danmark. Som artikelförfattaren uttrycker det:

Denna förbrödring skall utan tvifvel hafva sina välgörande följder i en framtid, äfven om en nöjaktig fred gör svenska vapnens användande obehöfligt; ty erkännas måste, att, om ock en fredlig uppgörelse kommer till stånd hafva likväl Sveriges och Norriges rustningar i väsendtlig mån dertill bidragit.¹³⁵

Carl Magnus Mörck är visserligen troligen en skandinavist, före detta student och officer. Han var född i Stockholm och hade tillbringat sin studenttid i Uppsala varefter han gick in i det militära och sedermera blev anställd i Tullverket som kustsergeant. Mörck var frivillig i danska armén under 1848 och 1849 och han skrev hemåt under 1848 om hur han uppfattade danskarna. Det intressanta är vad han säger om de andra svenskarnas bild av dansken:

Danska soldaten är präktig; jag tycker om honom. Han är tapper, munter och uthållig; det gläder mig riktigt att höra de svenska officerare, som komma hit, erkänna, att de misstagit sig på dessa bussar; de hafva föreställt sig dem modfällda samt små och klena till växten, men de finna nu tvärtom, att danskarna äro långt, grofva karlar med frisk hy samt med munterhet och hälsa strålande i hvarje drag.¹³⁶

De var modfällda, små och klena; det var det som danskarna var för många svenskar? Jag har inte lyckats reda ut hur den svenska propagandan utmålade danskarna under århundradena men det låter som en mycket möjlig propagandakonstruktion.

Även skandinavistiska studenter upptäckte likheterna mellan svenskar och danskar, fastän lite tidigare när de var på de stora studentmötena. Den mycket skandinavistiske studenten Afzelius beskrev att sederna och bruken i Danmark var ”såsom bland de mina i hemlandet: samma språk, samma förtroliga omgångelse familjens alla medlemmar emellan [... jag kom] att tvifla på om jag verkligen var i

¹³⁴ Dagligt Allehanda 1848-08-17.

¹³⁵ Ibid.

¹³⁶ Som kuriosas kan nämnas att Mörck sårades vid Midsunde den 13:e september 1849 och efter kriget bosatte sig i Landskrona som överuppsyningsman vid Tullverket där han även slutade sina dagar 1864. Dagligt Allehanda 1848-07-29 samt Schöldström, 1903 s.54f.

ett främmande land [...] familjelivet i Danmark är Svenskt – eller det Svenska Dansk”¹³⁷.

Detta kan kopplas till de tidigare indikationerna på att skandinavismen var starkast i Stockholm och Skåne. I de delar av Skåne som låg närmast Danmark fanns det stora möjligheter att träffa danskar och även att själv åka. En propaganda om danskarna som något slags sämre människor jämfört med svenskarna inte heller någonting som rimligtvis borde fungera i Skåne, eftersom var och en kunde jämföra propagandans bild och verklighetens bild.

4.7 Sammanfattning

Angående dessa spridda opinionsyttringar kan nämnas att en trelleborgare menar att allmogen där han bodde var sympatiskt inställt till en svensk intervention i Danmark och antagligen även till skandinavismen i allmänhet. Det finns ytterligare indikationer på skandinavistisk sympati bland bondebefolkningen. I Skåne uppvaktade 50 hemmansägare kung Oscar och lovade stöd åt interventionen för att undsätta Danmark och deras danska bröder och att det dessutom 10 av dem 50 hemmansägarna erbjöd sig att ge eller låna ut pengar för att stödja undsättningen.

Bland de frivilliga och deras anhöriga i övriga Sverige som nåddes av de svenska frivilligas brev kan man uppfatta en förvåning av att danskarna var så lika de själva, någonting som de flesta skåningar bör ha upptäckt redan tidigare. Att det inte var värre saker än en avsaknad av brännvin och konstig dansk stavning som bekymrade soldaterna var säkert överraskande. Dessa brev lästes av andra i bekantskapskretsen och vissa av borgerskapets brev publicerades till och med i tidningarna. Det är möjligt att det var en kvardröjande effekt av de många krigens propaganda som höll tillbaka skandinavistiska sympatier i den stora delen av befolkningen i Sverige.

Det var främst det bildade borgerskapet som stod för de skandinavistiska sympatierna år 1848. De hade sannolikt kommit i kontakt med skandinavismen genom tidningar och möjligtvis även genom att ha träffat studenter och andra som var med i den svenska kultur- och politikseliten. Det är samtidigt så att de medier som har studerats för uppsatsen tenderar att intressera sig mest för sina sociala gelikar istället för bönder och arbetare och att det därför kan vara en vridning i de sympatier som jag får med i undersökningen till fördel för det egna bildade borgerskapet.

¹³⁷ Nilsson, Fredrik, 2000. *I rörelse, Politisk handling under 1800-talets första hälft*. Lund: Nordic Academic Press.s.106f men ursprungligen taget ur Afzelius *Blad ur en dagbok under studentfärden till Köpenhamn i juni månad 1845 från 1846*.

5.0 Avslutning

En snabb sammanfattning av uppsatsens handfasta resultat är att när det gäller svenska frivilliga i treårskriget finns det en huvuddel som var militärer till yrket och utöver dessa fanns studenter, läkare, tjänstemän, handlare, sjömän och hantverkare representerade. Det fanns inga som med säkerhet kan sägas vara från något slags underklass utom ett par av sjömännen som var matrosar. Att det var en majoritet av medel- och överklass kan man dock förklara med de svåra ekonomiska villkoren för frivilliga särskilt som det blev fler arbetare och hantverkare som åkte 1864 när det fanns bättre ekonomiska villkor.

Det finns även intressanta fakta om var de frivilliga kom ifrån där det visade sig att de huvudsakligen kom från Stockholmsområdet och Skåne år 1848-49. En likadan överblick mot Stockholm och Skåne visar de pengainsamlingar till Danmark och danskarna som jag har kunnat finna. Insamlingarna visar samma tecken även när det gäller vilka samhällsgrupper som intresserade sig för skandinavismen: huvudsakligen den bildade borgerligheten. Men det finns även ett flertal indikationer på att personer ur städernas underklass och personer från landet har donerat pengar till dessa insamlingar, främst i Stockholm och Skåne. En jämförelse när det gäller insamlingarna har visserligen inte gått för sig eftersom jag inte har funnit resultat från 1864. När det gäller de frivilliga kan man se en minskning av Skånes andel av de frivilliga 1864 jämfört med 1848-49 medan det i övriga landet fanns fler frivilliga, även om Stockholm behållit sin position med många frivilliga.

Förutom dessa två områden, frivilliga och insamlingar, finns det även andra indikationer genom händelser eller fenomen som kommit fram i tidningarnas nyhetsartiklar. När det gäller skandinavismen i Skåne finns det här ett vittnesmål som indikerar att allmogen i Trelleborgstrakten skulle kunna vara skandinavistiskt sinnad och att bönderna i Skytts härad, nära Malmö, uttryckt sig skandinavistiskt. Borgerlighetens intresse för skandinavism visar sig även här genom bildningsföreningarnas verksamhet och genom de böcker och sånger med skandinavistisk attraktion som det annonserades om i tidningarna.

Denna starkare känsla för danskarna och skandinavismen i söder stämmer även överens med den av Åke Holmberg undersökta riksdagsdebatten angående om man skulle bevilja de ekonomiska medel som krävdes för att göra en eventuell intervention i Danmark möjlig. Debatten kom att snarast bli en debatt om skandinavismen och om samhörigheten med Danmark och man kan, särskilt hos bondeståndet urskilja en geografisk struktur där riksdagsmännen från norr var mer negativa till skandinavism och de från södra Sverige och Stockholm var betydligt mer positiva.¹³⁸

Det finns även indikationer på att personer från de delar av landet där man inte träffade danskar särskilt ofta blev överraskade över hur lika svenskar och danskar var när de fick kontakt, antingen direkt eller genom vänners brev. Denna okunskap om hur lika danskar och svenskar var kan ha varit en anledning till att det inte uppstått så mycket sympati för skandinavismen i vissa landsändar. Detta

¹³⁸ Holmberg, 1946 s.151-153

skulle kunna vara en orsak till att Skåne det inte kom lika många frivilliga från Skåne 1864 jämfört med 1848 relativt sett.

Det måste ändå konstateras att skandinavismens huvudsakliga bas i befolkningen var det bildade borgerskapet. Men samtidigt är de typer av material som jag har undersökt skapade av det bildade borgerskapet självt. Tidningar skapades för en medelklass, insamlingarna var tänkta för detta bildade borgerskap och de som hade råd att åka som frivilliga var medel- och överklass. Det har ändå trängt sig in arbetare och bönder i detta material som visar att det även där fanns skandinavistiska sympatier på sina håll.

5.1 Teoretisk anknytning

I början av uppsatsen ställdes frågan om vilka indikationer det finns på att skandinavismen spreds till de samhällsgrupper som inte har täckts in genom tidigare studier, vilka har fokuserat på de kretsar som var viktiga för skandinavismens skapande och utveckling. Men på vägen kom intressanta faktorer som verkar ha påverkat sympatierna för skandinavismen fram. Intressantast, åtminstone för teoretiska resonemang, är att den geografiska hemvisten till Skåne eller till Stockholmsområdet verkar ha spelat en stor roll för den skandinavistiska sympatin bland alla samhällsgrupper.

Denna geografiska ojämnheter skulle kunna förklaras med det tidiga 1800-talets förknippade mellan nation och språk, där tyskarna blev en främmande och dansken en nära släkting som förstods (om man talade sakta och tydligt). I de delar av landet där det är mer rimligt att man träffade på danskar (Skåne och handelsstäder som Göteborg och Stockholm huvudsakligen) kände människor antagligen bättre till likheterna mellan svenskar och danskar. De kunde också se dessa likheter i relation till olikheter med många andra folk som exempelvis tyskar. Detta är i så fall en omvänd situation jämfört med Sahlins observationer i Pyrenéerna, där människorna skapar en nationell identitet genom konflikter med de andra på andra sidan gränsen.

De samtida danska skandinavisterna gjorde betraktelser på detta tema och menade att: ”Skåne [...] ännu inte så länge varit skilt från Danmark, att danska sympatier med lätthet där kunde väckas och bestå” och opinionen i Skåne skilde sig från övriga landet: ”Skåningarna kunde i relation till Danmark och den skandinaviska idén mindre betraktas som den svenska nationens egentliga representeranter.”¹³⁹ Även om det inte finns några bevis på att skandinavismen väckte någon dansk identitet bland skåningarna finns det indikationer på att den väckte en stark sympati och gemensamhetskänsla. Att det dessutom blev legitimt att hysa sympati för danskarna genom skandinavismens idéer kan ha varit viktigt.

En annan möjlig förklaring är utifrån en mer klassisk nationalismteori där de större sympatierna i Skåne och Stockholm berodde det på medelklassens styrka i dessa områden. Utifrån detta synsätt var det den bildade medelklassen som var drivande i nationaliseringsprocessen. I Stockholm fanns det sannolikt danskar, men inte i den omfattningen som man bör ha stött på dem i Helsingborg eller Malmö. Det verkar alltså som att den klassiska förklaringsmodellen, som baseras

¹³⁹ Ur Nilsson, 2000 s.110 som återger Eibes *Beretning om Studentertoget til Upsala* från 1844.

på den borgerliga medelklassens idéer och styrka, är den som enklast förklarar Stockholms skandinavismvurm. Även Skåne skulle till viss del kunna förklaras genom denna klassiska förklaringsmodell. Men om man använder denna förklaringsmodell över resten av landet borde det ha kommit mer entusiasm från när det gäller insamlingar och frivilliga Göteborg och övriga svenska städer än vad som har indikerats i denna uppsats. Göteborg har visserligen inte kunnat undersökas fullständigt när det gäller insamlingar och det finns vissa opinionsyttringar som Orla Lehmanns inofficiella mottagande och den diversifierade bakgrunden hos dem som skrev på uppropet om insamling till danskarna. Men det är något av ett mysterium att det inte finns några indikationer på att det har kommit många frivilliga därifrån.

Den huvudsakliga frågan var vilka indikationer det finns på att skandinavismen har trängt ner i befolkningslagren kommer vi tillbaka till samma geografiska skillnader med betydligt större indikationer på sympati hos bönder och städernas underklass och lägre medelklass i Skåne och Stockholm än i övriga landet. I Skåne finns det dessutom även indikationer på sympati hos bönder och landsbygdsbefolkning. Detta leder oss åter till ett perspektiv att skandinavismen inte endast är en rörelse från eliterna i universitetsorterna och storstäderna och utåt. Med inspiration från Sahlins kan man se en utveckling mot en folklig skandinavism i Skåne redan innan de intellektuella formulerade sina idéer men närmast självklar för den lokala befolkningen. Däremot stämmer inte den tanken med Sahlins och Barths syn på att det endast är motsatser som kan utvecklas i gränsområden utan man får istället se gränsområdet (och även handelsstäder med diversifierad befolkning) som en gryta av identiteter och föreställningar som ibland kommer att blandas på det ena sättet och ibland på det andra. I den grytan kan människor finna både likheter och skillnader som de kokar ihop till sin identitet. Dessutom ska man tänka på det som Douglass betonat i sina studier av Pyrenéerna att det kan finnas många identiteter hos en och samma person, vilka som kommer fram beror på omständigheterna.

5.2 Slutsatser

Av allt att döma finns de skandinavistiska tankarna även hos icke-eliten. Främst hos det bildade borgerskapet av handlare, hantverksmästare och tjänstemän. Bland lägre borgerskap och stadsbor, som gesäller och arbetare samt landsbygdsbefolkning, kan det inte dras några slutsatser över exakt hur stark och utbredd de skandinavistiska idéerna är men idéerna och sympatier finns där, om än inte lika utbrett som hos de mer bildade.

Skandinavismen var även, så vitt jag kan se av det material som är tillgängligt, mest aktiv bland icke-eliten i Stockholm och Skåne. Enligt Sahlins är det just i gränsland som Skåne som vi borde kunna se en uppbyggnad av en svensk identitet på grund av att människorna där påverkas mer av gränsen och har lättare att se *de andra* på den andra sidan gränsen som *några andra* genom den artificiella gränsen och de lokala konflikter som utvecklas ur den. Istället verkar skåningarna vara mest sympatiska till danskarna och den skandinaviska gemenskapen. Genom närheten till Danmark och närvaron av danskar i Skåne kunde de själva se hur lika svenskar och danskar är, något som soldater och studenter från andra landsändar

förvånades över när de kom i kontakt med danskar. Det är möjligt att dessa personer från andra landsändar kan ha varit påverkade av de långa perioder då anti-dansk propaganda spridits under kriget mellan Sverige och Danmark. Däremot hade det sannolikt varit svårt för sådan propaganda kunde fungera i Skåne eftersom skåningarna själva kunde se hur danskar var. På det sättet var kanske inte kulturskandinavismens idéer något nytt i Skåne utan kan ha varit en självklarhet, även om säkerligen inte alla var positivt inställda till den politiska delen av skandinavismen.

Den andra förklaringsmodellen, som betonar medelklassens roll som producent och konsument av nationalistiska ideologier, passar bättre in på Stockholm med sin stora medel- och överklass som hade möjlighet att köpa tidningar och böcker som kan ha skapat skandinavistiska sympatier. Modellen passar även till Skånes urbana delar, men det finns också indikationer på att mindre belästa människor som arbetare och landsbygdsbor sympatiserade med skandinavismen i Skåne och Stockholm i en omfattning som inte funnits på andra håll i Sverige.

Jag tror på en möjlighet till växelverkan mellan den klassiska medelklassbetonande nationalismteorin och den sociala interaktionens identitetsskapande i detta fall. Jag tror även att det finns en växelverkan mellan de faktorer som gör att personer hittar skillnader och de faktorer som gör att vi hittar likheter och den möjlighet att upplevelser av likheter och skillnader kokas ihop på olika sätt beroende på omständigheterna.

Man skulle kunna modifiera Sahlins teorier så att man inte ser gränsen som en zon av nödvändig konflikt utan även som en zon av nödvändig förbrödring, beroende på omständigheterna. I Skåne verkar den skandinavistiska tanken ha funnit god jord genom den nära anknytningen till Danmark medan och det faktum att en katalansk enande tanke aldrig slog igenom i 1800-talets Cerdagne/Cerdanya, vilket kan bero på andra, och för mig, okända faktorer. I kritiken mot Sahlins finns också möjligheten till att befolkningen hade flera identiteter som kom fram i ljuset vid olika tillfällen. Mer forskning om skandinavismen bland icke-eliten och kanske en komparativ undersökning mellan Öresundsregionen och andra gränsregioner bör komma till för att fullständigt förstå detta förlopp.

5.3 Epilog

Skandinavismens var inte död genom att den svenska regeringens vägrade bistå Danmark militärt under kriget 1864 då den danske kungen förlorade både Slesvig och Holstein. Andra faktorer kan också vägas in. Anna Walette menar exempelvis att skandinavismen tog död på sig själv genom att betona det statsnationella och det egna folkets storhet bland skandinaverna.¹⁴⁰ Enligt det material jag har undersökt har dock detta accepterats så länge det inte ställts i motsats till de andra folken. Bland annat sjöngs Tegnér's *Kung Karl, den unge hjälte* ofta av både svenskar och danskar på skandinaviska evenemang.¹⁴¹ Året 1864 brukar visserligen, nästan av slentrian, användas som en slutpunkt för skandinavismen för att

¹⁴⁰ Walette, Anna, 2004. *Sagans svenskar, Synen på vikingatiden och de isländska sagorna som historia under 300 år*. Malmö: Sekel Bokförlag. s.257.

¹⁴¹ Schöldström, 1903 Appendix s.19-23; Möller, 1865 s.99.

senare återuppväckas till en nordism, men det är inte hela sanningen. Student-skandinavisterna kom också de att växa upp och inse de politiska svårigheterna med det politiska enandet av Skandinavien som de helst ville se. Men de gamla student-skandinavisterna blev samhällets nya elit och istället för politisk skandinavism, menar Ruth Hemstad, blev det civilt samarbete över de nordiska gränserna på olika nivåer, som bland annat resulterade i gemensamma konferenser, industriutställningar och annat civilt samarbete.¹⁴² Även arbetarrörelsen kom att organisera sig över gränserna på ett nordiskt plan under slutet av 1800-talet, inte minst som en nödvändighet på grund av de nordiska arbetarnas rörlighet över gränserna.¹⁴³ Det skapades även en skandinavisk myntunion 1873 när Sverige, Danmark och från 1875 Norge fick kronor och ören som gemensamt betalningsmedel.

Det blev alltså ett strävande mot mellannationellt samarbete istället för ett nationalenande efter 1864. Sverige och Norge kom att fortsätta med samma kung fram till 1905 då Norge, under upprörda och nästintill krigshotande former gick ut ur unionen med Sverige. Efter några avkylda år som följde unionsupplösningen kom ändå samarbetet tillbaka med en gemensam neutralitetsförklaring under första världskriget. Efter kriget kom även Danmark att få tillbaka delar av Slesvig genom folkomröstningar som arrangerats genom segrarmakternas försorg. Under andra världskriget hjälpte Sverige både de danska och norska motståndsrörelserna genom något som man diplomatiskt kan kalla organiserad passivitet och neutral hjälp. Finland var ibland inkluderat i denna skandinavism, eller nordism och den stora strömmen av nordiska/skandinaviska frivilliga till Finland under krigen med Sovjetunionen kan då också betecknas som skandinavistiskt inspirerade eftersom man åkte till Finland, till stor del, på grund av den samhörighet som man kände med finnarna.

Efter andra världskriget fanns det handfasta planer på en nordisk försvarsallians mellan Sverige, Norge och Danmark, som dock stupade på att Sverige inte ville ha någon koppling mellan en sådan allians och Storbritannien och USA, av hänsyn till att Finland i så fall riskerade att knytas hårdare till Sovjet. Det blev annat samarbete istället genom Nordiska rådet, EFTA, Nordiska ministerrådet och strävanden mot mer integrerad ekonomi. Även mer vardagsnära saker genomfördes som den nordiska passfriheten och bildandet av samnordiska bolag som till exempel Scandinavian Airlines System (SAS). Förutom officiellt institutionaliserat samarbete sänds lagremisser över gränserna och informationsutbytet mellan länderna sker i större utsträckning än med andra länder.

Vi kan också tänka på den svenska nationalsången som skapades 1844 och inte refererar till *Sverige* utan till *Norden*. Alltså, även om den politiska skandinavismens planer på att ena de tre nordiska kungarikena under en krona föll år 1864 så var det bara ett bakslag för skandinavismen och numera kan man i datorspelet Victoria skapa den Skandinaviska unionen genom att låta Sverige ge stöd åt Danmark fullt ut i både treårskriget och kriget 1864.

¹⁴² Hemstad, 2004 s.208-218

¹⁴³ Federspiel, Søren, 1998. "Folkelige og foreningsmæssige relationer over sundet" s.5-15 i *Över Öresund. Kulturhistoriskt samarbete mellan arkiv och museer på båda sidor om sundet*. Malmö: Malmö stadarkiv.

6.0 Referenser

6.1 Källor

Aftonbladet 1848-04-01 till 1848-07-31
Barometern 1848-04-01 till 1848-08-31
Bohus Läns Tidning 1848-04-01 till 1848-08-31
Borås Tidning 1848-04-01 till 1848-08-31
Daglig Allehanda 1848-04-01 till 1848-08-31
Göteborgs Handels och Sjöfarts Tidning 1848-04-01 till 1848-09-30 samt
1864-03-01 till 1864-08-31
Jönköpingsbladet 1848-04-01 till 1848-08-31
Karlskrona Veckoblad 1848-04-01 till 1848-07-31
Malmö Allehanda 1848-01-01 till 1849-07-31
Nerikes Allehanda 1848-04-01 till 1848-06-30
Nya Wexjö Bladet 1848-04-01 till 1848-08-31
Snällposten 1848-04-01 till 1848-08-31
Upsala 1848-04-01 till 1848-08-31
Westmanlands Läns Tidning 1848-04-01 till 1848-08-31
Östgöta Correspondenten 1864-02-01 till 1864-06-30
Öresundsposten 1848-04-01 till 1849-06-30 samt 1864-02-01 till 1864-05-31

6.2 Litteratur

Anderson, Benedict, 1994 "Imagined Communities" s.89-95 i Hutchinson, John; Smith, Anthony D. *Nationalism*. Oxford: Oxford University Press.

Barth, Fredrik, 1969. *Ethnic Groups and Boundaries*. Bergen/Oslo: Universitetsforlaget

Becker-Christensen, Henrik, 1981. *Skandinaviske drømme og politiske realiteter 1830-1850*. Århus: Arusia – Historiske Skrifter.

Breuilly, John, 1994. "The Sources of Nationalist Ideology" s.103-112 i Hutchinson John; Smith, Anthony D (red). *Nationalism*. Oxford: Oxford University Press.

Connor, Walker, 1994. "A Nations is a Nation, is a State, is an Ethnic Group, is a ..." s.36-46 i Hutchinson, John; Smith Anthony D. *Nationalism*. Oxford: Oxford University Press.

Douglass, William A, 1998. "A western perspective on an eastern interpretation of where north meets south: Pyrenean borderland cultures" s.62-95 i Wilson, Thomas M.; Donnan, Hastings (red), 1998. *Border identities. Nation and state at international frontiers*. Cambridge: Cambridge University Press

Ellehaug, Martin, 1948. "Uniform og Fane" s.339-402 i Paulsen, J (red), *Tøjhusmuseets bog om trearskrigen 1848 - 49 – 50 band 1*. Köpenhamn: N. Olaf Møller.

Ericsson, Lars, 1996. *Svenska frivilliga, militära uppdrag i utlandet under 1800- och 1900-talen*. Lund: Historiska Media.

- Federspiel, Søren, 1998. "Folkelige og foreningsmæssige relationer over sundet" s.5-15 i *Över Öresund. Kulturhistoriskt samarbete mellan arkiv och museer på båda sidor om sundet*. Malmö: Malmö stadarkiv.
- Friis, Aage, 1936. *Skandinavismens kulmination, ministeriet Halls planer om en nordisk union forud for udstedelsen af martskundgørelsen*. Köpenhamn: Levin & Munksgard.
- Gellner, Ernest, 1994. "Nationalism and Modernization" s.55-62 i Hutchinson, John; Smith, Anthony D. *Nationalism*. Oxford: Oxford University Press.
- Handlingar rörande Skandinaviens historia* band 19, 1921. Stockholm: A.Wibergs förlag.
- Hellstenius, Mats, 1997. "Från fiende till broder – Skandinavistiska kontakter vid 1800-talets mitt" s.9-25 i *Öresundsregionen – visioner och verklighet. Från ett symposium på Lillö, 1997*. Lund: Lund University Press.
- Hellstenius, Mats, 2000. *Krigen som inte blev av. Sveriges fredliga officerskår vid 1800-talets mitt*. Lund: Historiska institutionen.
- Hemstad, Ruth, 2004. "Nordisk samklang med politiske dissonanser. Skandinavisme og skandinavistisk samarbeid på 1800-tallet" s.187-229 i Engman, Max; Sandström, Åke, 2004. *Det nya Norden efter Napoleon, 25:e Nordiska historikermötet*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Hobsbawm, Eric, 1994. "The Nation as an Invented Tradition" s.76-82 i Hutchinson, John; Smith, Anthony D. *Nationalism*. Oxford: Oxford University Press.
- Hoff, Arne, 1949. "De skandinaviske frivillige" s.31-44 i Paulsen, J (red). *Tøjhusmuseets bog om treaarskrigen 1848 - 49 - 50 band 2:1*. Köpenhamn: N. Olaf Møller.
- Holmberg, Åke, 1946. *Skandinavismen i Sverige vid 1800-talets mitt (1843-1863)*. Göteborg: Elanders boktryckeri aktiebolag.
- Hutchinson, John, 1994. "Cultural Nationalism and Moral Regeneration" s.122-131 i Hutchinson, John; Smith, Anthony D. *Nationalism*. Oxford: Oxford University Press.
- Hutchinson, John; Smith, Anthony D (red), 1994. *Nationalism*. Oxford: Oxford University Press.
- Jansson, Torkel, 1985. *Adertonhundratalets associationer. Forskning och problem kring ett sprängfyllt tomrum eller sammanslutningsprinciper och föreningsformer mellan två samhällsformationer c:a 1800-1870*. Uppsala: Historiska institutionen vid Uppsala Universitet.
- Kohn, Hans, 1994. "Western and Eastern Nationalisms" s.162-164 i Hutchinson, John; Smith, Anthony D. *Nationalism*. Oxford: Oxford University Press.
- Little, Richard; Smith, Steve, 1988. *Belief systems and international relations*. Oxford: Basil Blackwell Ltd
- Lundh, Hans Lennart, 1950. *Från skandinavism till neutralitet, utrikespolitik och utrikesdebatt i Sverige under Carl XV:s sista år*. Trollhättan: Trollhättans tryckeri A.-B.
- Löfgren, Erik O., 1921. *Sverige-Norge och Danska frågan 1848-49. Från stilleståndet i Malmö till den svensk-danska konventionen augusti 1849*. Uppsala: Wretsmans boktryckeri.

- Möller, Albert Wilhelm, 1865. *Berättelser från 1864 års danska krig samt om deri deltagande svenska, norska och finska frivilliga*. Jönköping: okänt förlag.
- Nairn, Tom, 1994. "The Maladies of Development" s. 70-75 i Hutchinson John; Smith, Anthony D (red). *Nationalism*. Oxford: Oxford University Press. s. 72.
- Nilsson, Fredrik, 2000. *I rörelse, Politisk handling under 1800-talets första hälft*. Lund: Nordic Academic Press.
- Sahlins, Peter, 1989. *Boundaries. The Making of France and Spain in the Pyrenees*. Oxford: University of California Press.
- Schöldström, Birger, 1903. *Svenskarne under dannebrogen, 1848-1850, biografiska data*. Stockholm: Kungl. Boktryckeriet P.A. Norstedt & söner.
- Smith, Anthony D., 1994. "The Crisis of Dual Legitimation" s.113-121 i Hutchinson, John; Smith, Anthony D. *Nationalism*. Oxford: Oxford University Press.
- Thorkildsen, Dag; Österlin, Lars, 1998. "Kulturell, politisk och kirkelig skandinavisme" s. 59-100 i Brohed, Ingmar. *Kyrka och nationalism i Norden, Nationalism och skandinavism i de nordiska folkkyrkorna under 1800-talet*. Lund: Lund University Press.
- Walette, Anna, 2004. *Sagens svenskar, Synen på vikingatiden och de isländska sagorna som historia under 300 år*. Malmö: Sekel Bokförlag.

6.3 Internetkällor

- Dansk Militärhistorie http://www.milhist.dk/militaria/medals/slesvigske/medalje_frivillige_nordiske.htm 2005-01-05.
- KPI, historiska tal 1830- http://www.scb.se/templates/tableOrChart_33895.asp 2005-01-05.
- Svenskar i det dansk-tyska kriget 1848-1850 http://www.algonet.se/~hogman/slb_slag_dk_1848a.htm 2004-12-11.
- Svenskar i det dansk-tyska kriget 1864 http://www.algonet.se/~hogman/slb_slag_dk_1800a.htm 2004-01-05.
- Öresundstid 1800-talet <http://www.oresundstid.dk/dansk/svensk/oresundstid/arkiv/tekst/1800-tallet.htm> 2004-12-10.